

УДК 502.131.1

КП

№ держреєстрації 0113U007870

Інв. №

Міністерство освіти і науки
Сумський державний університет
(СумДУ)

40017, м.Суми, вул. Римського-Корсакова, 2; тел. 330172

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор СумДУ

д-р фіз.-мат. наук, проф.

_____ А.М. Черноус

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ
ПІДПРИЄМСТВА, ТЕРИТОРІЇ, СУСПІЛЬСТВА
(заключний)

Керівник НДЧ

к.ф.-м.н., с.н.с.

Д.І. Курбатов

Керівник НДР

д-р. екон. наук, проф.

О.В. Прокопенко

2014

Рукопис закінчено «20» жовтня 2014 р.
Результати цієї роботи розглянуто науковою радою СумДУ,
протокол від 2014.10.23 № 3

Список авторів

керівник теми, д-р. екон. наук, проф.	_____ 2014.10.20	О.Прокопенко (заг. редакція, вступ, висновки, розділ 1)
д-р. екон. наук, проф.	_____ 2014.10.20	І. Сотник (розділ 4)
д-р. екон. наук, проф.	_____ 2014.10.20	О. Телетов (підрозділ 7)
д-р. наук, проф. (Республіка Польща)	_____ 2014.10.20	А. Кнап-Стефанюк (підрозділ 8)
канд. екон. наук, доц.	_____ 2014.10.20	О. Біловодська (підрозділ 6)
канд. екон. наук, доц.	_____ 2014.10.20	М. Домашенко (розділ 1)
канд. екон. наук, доц.	_____ 2014.10.20	В. Школа (розділ 1)
канд. екон. наук, доц	_____ 2014.10.20	М. Троян (розділ 1)
асистент	_____ 2014.10.20	І. Мареха (розділ 3)
аспірант	_____ 2014.10.20	Т. Курбатова (розділ 5)
аспірант	_____ 2014.10.20	Л. Кулик (розділ 4)
аспірант	_____ 2014.10.20	О. Рябенков (розділ 2)
аспірант	_____ 2014.10.20	Т. Кириченко (розділ 6)
аспірант	_____ 2014.10.20	Н. Летуновська (розділ 7)
здобувач (Республіка Польща)	_____ 2014.10.20	О. Сапінскі (підрозділ 8)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: с. 110, рис. 24, табл.6, джерел 104.

Об'єкт дослідження: система забезпечення сталого розвитку підприємства, території, суспільства.

Предмет дослідження – економічні відносини, що виникають між фізичними і юридичними особами, населенням, органами місцевого самоврядування та державної влади у процесі забезпечення сталого розвитку підприємства, території, суспільства.

Мета роботи: проаналізувати та поглибити методологічні та науково-методичні підходи до формування ефективної системи управління сталим розвитком підприємства, території, суспільства.

Методи дослідження: загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення загальної економічної теорії, мікро- та макроекономіки, національної економіки, теорії економічної оцінки ресурсів, економічної теорії сталого розвитку, загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, дедуктивний, індуктивний, системний, факторний, порівняльного горизонтального та вертикального аналізу, економіко-статистичні та економіко-математичні методи.

Проблема дослідження обумовлена поступовим посиленням ролі синергічного ефекту взаємодії та співпраці між всіма ланками суспільного відтворення в рамках побудови ефективної стратегії управління сталим розвитком підприємства, території, суспільства.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНО СПРЯМОВАНИЙ
ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК, СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ,
ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ, СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА,
РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНУ.

ЗМІСТ

Вступ.....	5
1 Управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком на різних рівнях.....	6
1.1 Інноваційний розвиток як фактор зростання економіки регіону.....	6
1.2 Концептуальні основи управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком на різних рівнях.....	12
2 Оцінювання потенціалу прибутковості у складі системи фінансового контролінгу промислового підприємства.....	24
3 Стратегічна роль аграрного сектору України у глобальній системі продовольчої безпеки.....	35
4 Декаплінг-аналіз як інструмент досягнення сталого розвитку України.....	39
5 Економічні механізми стимулювання розвитку відновлювальної енергетики в Україні.....	51
6 Управління ресурсним потенціалом промислових підприємств на засадах логістики як засіб забезпечення їх інноваційного розвитку.....	62
7 Взаємодія промислових підприємств та органів місцевого самоврядування в контексті управління соціальною інфраструктурою.....	76
8 Сталий розвиток стале підприємство та сталий персонал у 21 столітті.....	88
8.1 Стійкий розвиток.....	88
8.2 Бачення майбутнього підприємства (стійке підприємство) – виклики для бізнесу.....	90
8.3 Стійкі персонал і менеджери в галузі сталого підприємства.....	93
Висновки.....	97
Перелік посилань.....	100

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Проблеми забезпечення сталого розвитку суспільства та прискорення темпів економічного зростання були та залишаються надзвичайно актуальними питаннями сучасної науки. Особливо гостро вони постають в сучасних умовах світового господарства, однією із особливостей якого є значний рівень волатильності економічного розвитку, що має вирішальний вплив на характер та ефективність протікання економічних процесів в середині країн, а відтак на діяльність суб'єктів господарювання та добробут населення.

У зв'язку з цим, питання пошуку нових ефективних механізмів управління та забезпечення сталого розвитку на всіх ланках економічних відносин набуває особливої актуальності як в цілому на рівні соціально-економічної системи суспільства, так і на рівні суб'єктів мікроекономіки.

Вагомий внесок в теоретичне та практичне розроблення широкого кола питань, пов'язаних з управлінням інноваційною діяльністю, внесли такі вчені як Азаренкова Г. М., Акулов А. О., Аль-Наїф О.В., Аникин Б. А., Бабко В. М., Божкова Т. В., Бондаренко В.М., Грішнова О.А., Данилишин Б. М., Ілляшенко С.М., Карлюка Д.О., Касьянова Н. В., Краснокутська Н. С., Полухина В. С., Рудюк Л.В., Саблук П. Т., Семенова Н.Н., Сотник І.М., Тридід О. М., Тур О.М., Шаманська О. І., Щур Н.О. та ін.

Однак, не дивлячись на це, невирішеними залишаються проблеми, пов'язані з розробкою та впровадженням ефективних та дієвих напрямів і механізмів взаємодії на всіх ланках суспільного відтворення з метою усунення бар'єрів на шляху побудови ефективної стратегії забезпечення сталого розвитку суспільства.

Метою роботи є аналіз та поглиблення методологічних та науково-методичних підходів до формування ефективної системи управління сталим розвитком підприємства, території, суспільства.

Представлені результати досліджень можуть бути впроваджені у практику суб'єктів господарювання на різних рівнях управління, забезпечуючи отримання від використання наукових розробок соціального та еколого-економічного ефектів.

1 УПРАВЛІННЯ ЕКОЛОГІЧНО СПРЯМОВАНИМ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ НА РІЗНИХ РІВНЯХ

1.1 Інноваційний розвиток як фактор зростання економіки регіону

Вибір стратегічного розвитку України в напрямку євроінтеграції обумовлює необхідність відповідності параметрів економіки України параметрам економіки ЄС. В цих умовах завдання економічного, соціального та екологічного розвитку мають бути взаємоузгодженими і повинні визначатися з урахуванням основних принципів сталого розвитку. Найголовнішим фактором інтеграції на сьогоднішній момент є створення механізму сталого соціально-економічного регіонального розвитку, який залежить від можливості виробляти і реалізовувати товари, що відповідають за рівнем якості, за ціною та за рівнем сервісу вимогам світових ринків; результатів та якості діяльності органів управління (різних рівнів) в напрямку ліквідації розбіжностей в економічних показниках України та ЄС; забезпечення стабільного, збалансованого розвитку регіонів та національної економіки.

Економічний стан розвитку України та її регіонів на сучасному етапі визначається факторами, які показано на рисунку 1.1.

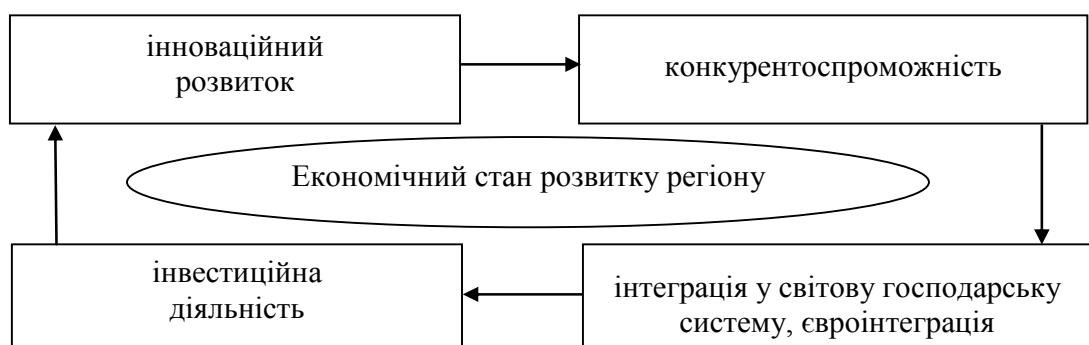

Рисунок 1.1 – Основні фактори розвитку регіонів України

Орієнтація економіки регіону на інноваційний шлях розвитку вимагає

від суб'єктів господарської діяльності докорінної перебудови всієї системи виробництва і, в першу чергу, його інноваційної складової. Позитивний вплив інноваційного розвитку відображається на рівні конкурентоспроможності регіонів та економіки країни в цілому (рисунок 1.2).

Разом з тим існуючі підходи до обґрунтування інноваційних процесів недостатньо враховують екологічні фактор, що обумовлює недооцінення ефективності впровадження нових технологій, які, одночасно, дозволяють задовольняти економічні та екологічні потреби. В цих умовах домінуючою тенденцією є інтелектуалізація виробництва, яка спрямована на створення довготермінових перспектив конкурентних переваг. Аналіз нормативно-правової бази у сфері регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності доводить, що в умовах жорсткого дефіциту коштів необхідно вдосконалювати систему формування і реалізації державних та регіональних пріоритетів у сфері науки та техніки. В її основі має бути покладено принцип відповідності основних напрямків науково-технічного розвитку головним проблемам та перспективам розвитку суспільства, тобто включення інноваційних факторів до процесів соціально-економічного розвитку держави та регіону, збереження довкілля та ефективного використання природних ресурсів.

Рисунок 1.2 – Напрямки позитивного впливу інноваційного розвитку

Враховуючи актуальність наявних в Україні проблем, вирішення яких потребує наукового забезпечення, найбільш пріоритетними напрямками державної та регіональної підтримки мають бути сфери, показані на Рисунок 1.3, інноваційний розвиток яких має бути зорієнтований на досягнення сталого розвитку.

На сучасному етапі розвитку суспільства великої актуальності набуває механізм мотивування інноваційного розвитку регіонів з метою забезпечення виходу з існуючих кризових явищ та подолання перманентної відсталості окремих регіонів. Це передусім дасть змогу змінити ситуацію на краще на регіональному рівні, а також посприє стабілізації національної економіки України в цілому.

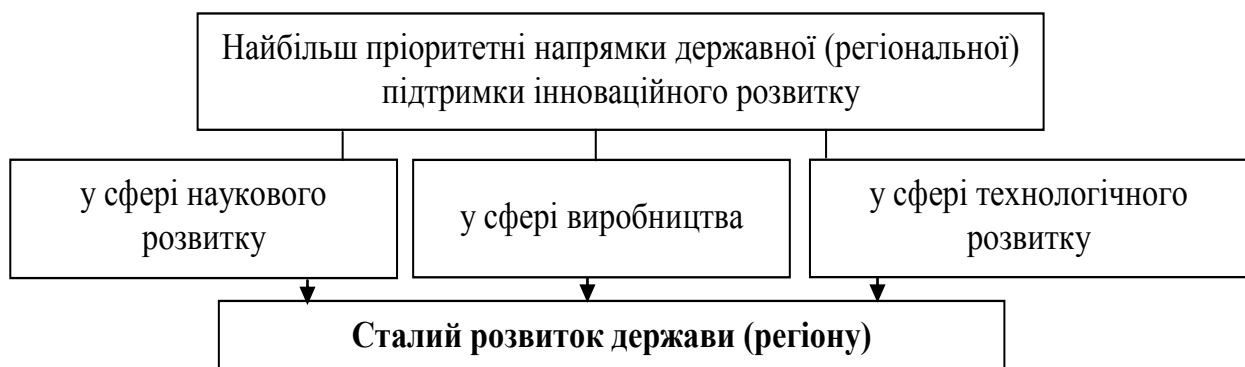

Рисунок 1.3 – Напрямки інноваційного розвитку на державному та регіональному рівнях

Мотивація інноваційного розвитку регіонів в Україні, спрямованого на досягнення її сталого розвитку, на сучасному етапі є не досконалою, більше того – немає системності у проведенні такого комплексу заходів та стратегії подальшого впровадження такої системи, а також не існує нормативного її забезпечення. Це в свою чергу не сприяє розвитку регіонів, оскільки заходи мотивації здійснюються не цілеспрямовано та з певними порушеннями. Серед основних недоліків існуючої системи мотивації є: відсутність єдиної законодавчої бази у цій сфері; відсутність стратегічного підходу у заходах

мотиваційного характеру; відсутність комплексної методики застосування механізмів задля досягнення сталого розвитку регіону; неефективність дій мотиваційного характеру, що здійснюються виконавчими органами влади різних рівнів; необґрунтоване, безсистемне надання переваги (пріоритету) одним регіонам над іншими в процесі мотивації; відсутність внутрішньої мотивації регіону до саморозвитку та самоорганізації (очікування підтримки ззовні) тощо. Крім того, на сьогодні в Україні відсутня стратегія мотивації сталого розвитку. Заходи для активізації внутрішнього потенціалу регіональних систем у довгостроковому періоді розроблялись лише для окремих складових сталого розвитку. Відсутність стратегічного бачення розвитку регіонів через призму соціо-еколого-економічних процесів унеможливорює виробленню внутрішньої мотивації регіональних соціо-еколого-економічних систем до саморозвитку та самоорганізації. Основними причинами цього є існуючі недоліки у системі мотивації інноваційного розвитку регіонів центральними органами влади, а також неможливість чи небажання самостійного виправлення важкого соціально-економічного та екологічного стану регіону з боку регіональних органів влади.

Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» визначено правові, економічні та організаційні засади реалізації державної регіональної політики щодо стимулювання розвитку регіонів та подолання депресивності територій [1]. Також цей документ визначає мету та засади мотивації розвитку регіонів, які націлені тільки на збалансованість розвитку регіонів з позицій задоволення потреб населення. Разом з тим не враховується гармонійність розвитку між соціальною, економічною та екологічною сферами, не піднімається актуальність конкурентоспроможності регіону з позиції інноваційних технологій, винаходів та розробок як пріоритетних стимулюючих напрямків регіонів. Законом не порушено питання забезпечення стабільності та безпеки сталого розвитку регіонів України.

Інші нормативно-правові документи, що мають відношення до управління інноваційним та сталим розвитком регіонів, не формують

комплексність системи заходів щодо їх забезпечення, а більшість пропозицій, що мають відношення до стимулювання соціо-еколого-економічного розвитку регіонів України, зводиться до стимулювання задоволення соціальних, економічних та екологічних потреб населення регіонів України. Проблемним моментом законодавства у сфері мотивації сталого розвитку регіонів України, є ще й те, що нормативні акти, що були адаптовані в Україні (зокрема, ратифіковані конвенції з питань сталого розвитку), не набули подальшої імплементації на регіональному рівні.

Крім того, що комплексна система практично позбавлена стратегічного підходу та відповідного нормативного забезпечення, вона не узгоджена на рівні державних та регіональних органів влади. Зокрема, вагомим недоліком у питанні мотивування інноваційного розвитку виконавчими органами влади є те, що вони не націлені у своїй діяльності на створення мотивації всередині регіональних соціо-еколого-економічних систем щодо досягнення сталого розвитку, а діяльність регіональних органів виконавчої влади залежить в основному від коштів Державного бюджету. Це пояснюється тим, що більшість програм розвитку регіонів мають централізоване фінансування, натомість власних коштів не вистачає. Ефективність таких мотивуючих заходів є вкрай низькою, хоч і перспективною, адже регіональні органи влади є більш компетентними у конкретних напрямках стимулювання інноваційного розвитку регіонів України, ніж центральні органи влади.

Проблеми, пов'язані із комплексним підходом до застосування мотивуючих заходів задля досягнення сталого розвитку регіонів, не сприяють збалансованому економічному простору. Ситуація кількох останніх років погіршилася за рахунок впливу світової фінансово-економічної кризи, а відтак потребує дієвих дій щодо мотивації інноваційного розвитку регіонів України у коротко-, середньо- та довгостроковому періоді.

Отже, можна стверджувати, що на сьогоднішній час в Україні попри певні спроби налагодити єдину систему управління інноваційним розвитком

регіонів, немає виваженої комплексної системи мотивації їх сталого розвитку. Це стосується як законодавчої бази по даному питанню, так і виконавчої діяльності на рівні центральних та регіональних органів влади. Нагальною проблемою, що потребує вирішення, є надання пріоритету одним регіонам над іншими в процесі реалізації заходів мотивування регіонів України. Негативним наслідком цього є втрата регіонами внутрішньої мотивації до саморозвитку. Такий стан справ гальмує процес досягнення Україною та особливо її регіонів сталого розвитку.

Тому у найближчій перспективі варто: прийняти ряд важливих нормативно-правових актів, що передбачали б застосування стимулюючих заходів на території різних регіонів України; узгодити діяльність виконавчих органів різних рівнів щодо мотивування інноваційного розвитку регіонів, спрямованого на прискорення досягнення їх сталого розвитку; застосовувати поруч із традиційними, принципово нові перспективні форми стимулювання сталого розвитку регіонів України. Узгодженість у застосуванні таких заходів – запорука не тільки повноцінного розвитку соціальної, економічної та екологічної сфери регіонів України, але стабільна основа збалансованого економічного розвитку України.

Таким чином, створення оптимального законодавства – це лише певний етап розвитку системи управління інноваційним розвитком, головне завдання – сформулювати інструментарій, організаційно-економічний, фінансовий та інші механізми її функціонування. Україна матиме більші переваги і перспективи, якщо застосує ініціативний підхід до вироблення стратегії сталого розвитку, зокрема адаптує інноваційну еколого-економічну політику ЄС, виходячи з національних умов і завдань [2].

Для забезпечення реалізації стратегії збалансованого розвитку України має значення стан інноваційної політики в інших галузях економіки, що забезпечить зменшення ресурсоемності виробництва, відходів, техногенного тиску на довкілля та підвищення соціальної, економічної та екологічної безпеки її регіонів. Тому, при формуванні інноваційної господарської

системи пріоритетною складовою є забезпечення структурно-технологічної перебудови регіональної економіки на базі трансферту нових технологій у різних галузях економіки.

1.2 Концептуальні основи управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком на різних рівнях

Поняття розвитку, як це зазначено у [3], декларує принципові ознаки динаміки змін у системі господарювання, першочергову роль економічної результативності, важливість екологічних умов природокористування, вплив стану природно-ресурсного потенціалу на формування вимог до здійснення діяльності суб'єктами господарювання. Сутність розвитку необхідно визначати як закономірну зміну абсолютних та відносних економічних показників господарської діяльності протягом певного періоду часу з метою формування якісно нового стану суб'єктів господарювання, в якому досягається отримання додаткових економічних вигадів та конкурентних переваг за рахунок раціонального використання економічного потенціалу регіону.

У загальному розумінні *інноваційний розвиток* – це процес створення, впровадження та поширення інновацій, що задовольняють нові суспільно-економічні потреби, з метою якісних змін об'єкта управління та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або інших ефектів у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. Узагальнення досліджень [4, 5, 6, 7] показує, що в економічній науці інноваційний розвиток в цілому розглядається як процес господарювання, що ґрунтується на безперервному пошуку і використанні нових способів та сфер реалізації потенціалу національної економіки, регіону та підприємства в мінливих умовах зовнішнього середовища, які спрямовані на досягнення позитивних зрушень, пов'язаних з впровадженням інновацій, та сприяють зростанню соціального та еколого-економічного ефекту. У роботі [8] розглядається

процес, що перетворює наукові знання в інновацію, яка здатна задовольняти нові потреби суспільства, тобто послідовна система дій, що охоплює всі стадії та етапи створення новинки, товару або послуги та її подальшого застосування для вирішення ресурсних та екологічних проблем суспільства, людини та оточуючого їх середовища.

На думку авторів, під екологічно спрямованим інноваційним розвитком економіки слід розуміти закономірний процес кількісно-якісних змін у межах соціо-еколого-економічної системи, її перехід на новий якісний рівень та удосконалену форму, що означає постійне підвищення рівня її соціо-еколого-економічної безпеки та ефективності виробництва на основі використанням організаційно-управлінських, продуктових, техніко-технологічних та інших видів інновацій. Тобто це процес неухильного і послідовного створення, впровадження та поширення інновацій, які сприяють задоволенню фактичних і потенційних потреб та запитів споживачів та суспільства в цілому, який не містить загрози вичерпання потенціалу інтегрального ресурсу та сприяє забезпеченню інтересів та потреб майбутніх поколінь у довгостроковій перспективі.

Управління інноваційним розвитком орієнтоване на досягнення поставлених цілей [9]. Основною метою екологічно спрямованого інноваційного розвитку на мікрорівні є зміцнення існуючих ринкових позицій, завоювання більшої частки ринку та вихід на нові ринки, збільшення прибутку в поточному періоді чи в перспективі, забезпечення високих темпів стійкого економічного розвитку; на регіональному рівні – підвищення рівня якості життя населення та конкурентоспроможності регіону; на макрорівні – підвищення соціо-еколого-економічної безпеки держави, регіонів та галузей, а також забезпечення прискорення досягнення сталого розвитку країни. Отже, процес управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком необхідно розглядати з позицій держави, регіону та конкретного суб'єкта господарювання з урахуванням прогнозів економічних, політичних, екологічних, та інших змін у світі та всередині країни (рис. 1.4).

Формування стратегії екологічно спрямованого інноваційного розвитку держави, регіону та підприємства, однією зі складових якої є інноваційна політика, передбачає наявність певних базових принципів, визначення функцій, методів управління та розроблення відповідних інструментів.

Рисунок 1.4. – Узгодження рівнів управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком

Основні функції управління інноваційним розвитком на різних рівнях показано у табл. 1.1.

Слід зазначити, що система управління інноваційним розвитком побудована на певних принципах, тобто правилах, які визначають динаміку зміни взаємодії між складовими соціо-еколого-економічної системи на різних

рівнях управління.

Основні принципи управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком авторами показано на рисунку 1.5.

Таблиця 1.1 – Функції управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком

Функції	Рівень управління		
	Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
Прогнозування та планування	Прогнозування напрямів науково-технічного розвитку	Планування матеріальних потоків, внутрішніх зобов'язань усередині мезоструктури	Прогнозування життєвого циклу інновації за сценаріями
	Індикативне планування витрат та ресурсного забезпечення	Пряме планування витрат та ресурсного забезпечення по області	Планування виробничо-збутової та фінансової діяльності
	Розроблення державних та галузевих програм розвитку	Розроблення регіональних програм розвитку	Прогноз змін факторів зовнішнього середовища
Контроль та регулювання	Створення загальнодержавної правової бази	Сприяння взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності	Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища
	Розроблення державних стратегій та концепцій	Розроблення регіональних стратегій та концепцій	Формування цільового ринку
	Формування єдиного технологічного простору та сприяння взаємодії суб'єктів інноваційної діяльності	Розробка нормативно-правових актів регіонального (обласного) значення	Виявлення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку
	Контроль відповідності ресурсного забезпечення	Дослідження та аналіз індикаторів розвитку регіону	Регулювання фінансових та матеріальних потоків
	Фундаментальні дослідження, поширення інформації, інноваційних знань та підготовка кадрів	Проведення наукових досліджень, розробок і здійснення єдиної науково-технічної політики	Формування системи параметрів та показників оцінки інноваційної діяльності
	Формування системи статистичного обліку суб'єктів інноваційної діяльності	Розподіл матеріальних і фінансових ресурсів у регіоні	Моніторинг інноваційної активності, оцінка інновацій та їх рейтингу
	Регулювання типу спрямованості інноваційного розвитку	Сприяння обміну досвідом у сфері інноватики	Розробка внутрішніх розпорядчих документів

Продовження таблиці 1.1

Функції	Рівень управління		
	Макрорівень	Мезорівень	Мікрорівень
	Забезпечення збалансування просторового розвитку	Забезпечення підготовки кадрів для регіону	Прийняття рішень щодо зміни пріоритетів
	Захист прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності	Розроблення нормативно-правових актів обласного значення	Оцінка рівня екологічності виробництва
Організація	Загальнодержавне інституційне та ресурсне забезпечення інноваційної діяльності	Обласне інституційне та ресурсне забезпечення інноваційної діяльності	Формування структурних підрозділів та служб за що займаються відповідним напрямом діяльності
Мотивація	Формування загальнодержавної системи позитивної та негативної мотивації виробників та інших суб'єктів інноваційної діяльності	Формування регіональної системи позитивної та негативної мотивації виробників та інших суб'єктів інноваційної діяльності	Формування системи мотивації персоналу, споживачів
	Підтримка підприємницьких ініціатив у сфері інноватики	Підтримка підприємницьких ініціатив у сфері інноватики	Сприяння підвищенню кваліфікації працівників

Принцип динамічності означає приведення у відповідність загальнодержавних і регіональних цілей та спонукальних мотивів суб'єктів господарювання на різних рівнях відносно до змін ролі системи управління та її підсистем залежно від стану соціо-еколого-економічної системи.

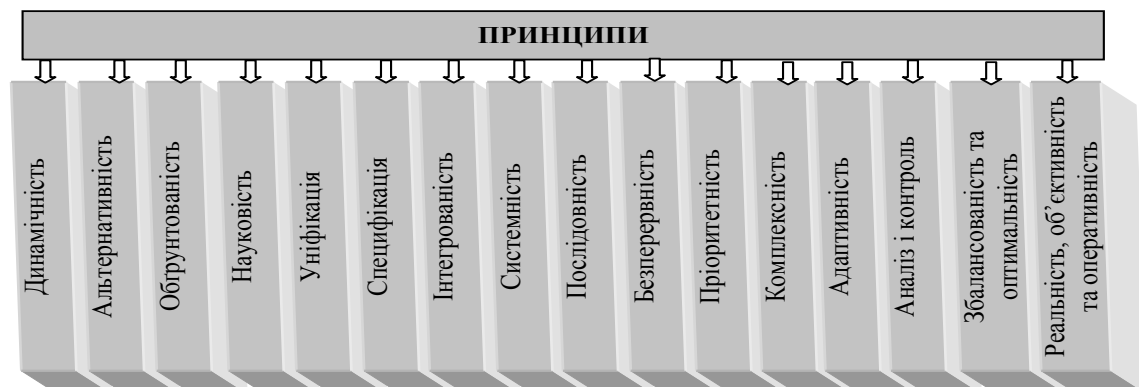

Рисунок 1.5 – Принципи управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком

Принцип альтернативності означає можливість передбачення можливих наслідків прийнятих рішень та запроваджених заходів з різними ймовірностями їхнього розвитку за оптимістичним, найбільш ймовірним і песимістичним сценарієм розвитку подій в умовах перманентної нестабільності, постійних змін факторів зовнішнього середовища.

Принцип обґрунтованості полягає у виборі найбільш прийнятних напрямів інноваційного розвитку на основі співвідношення можливих суспільних надбань і втрат шляхом порівняння їх між собою за критеріями: очікуване значення соціо-еколого-економічної ефективності; розкид (мінливість) результатів; ризик, що приходить на одиницю результату (відносний ризик) тощо.

Принцип науковості передбачає застосування базису наукових положень та концептуальних засад теорії інноватики, економіки та менеджменту.

Принцип уніфікації означає формування загальних теоретико-методологічних підходів до управління інноваційним розвитком суб'єктів господарювання на різних рівнях, що дозволяють визначати їх інноваційну політику та формувати інноваційну стратегію з урахуванням можливих напрямків їх інноваційного розвитку, що відповідають основним положенням концепції стійкого розвитку .

Принцип специфікації означає врахування особливостей інноваційного розвитку національної економіки, регіону та суб'єкта господарювання, їх ресурсного забезпечення, інноваційного потенціалу тощо.

Принцип інтегрованості означає можливість поєднання різних форм та методів управління інноваційним розвитком соціо-еколого-економічної системи на різних рівнях.

Принцип системності означає взаємозв'язок і взаємозалежність сукупності всіх елементів системи управління, які створюють певну цілісність та єдність, обумовлюючи спрямованість та рівень соціально-економічного розвитку держави, регіону та підприємства та забезпечуючи

еколого-економічну рівновагу і стійкість внутрішніх еволюційних перетворень в процесі безперервних змін. Кожен з елементів (прогнозування і планування, мотивація, організація, контроль та ін.) може розглядатися як окрема система, що складається з ряду підсистем та підпорядковується системі більш високого рівня.

Принцип послідовності ґрунтується на логічності побудови етапів процесу управління відповідно до функціонального підходу.

Сутність *принципу безперервності* полягає у постійному дослідженні соціо-еколого-економічної системи, пошуку і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств, регіонів та національної економіки в цілому, вдосконаленні сфери матеріального та нематеріального виробництва, забезпеченні балансу інтересів всіх суб'єктів інноваційного процесу.

Принцип пріоритетності передбачає ранжування соціо-еколого-економічних завдань за критерієм черговості їх вирішення на різних рівнях.

Принцип комплексності – розгляд процесу управління інноваційним розвитком у зв'язку й залежності з іншими процесами і явищами.

Принцип адаптивності – самопідтримка обміну ресурсами (інформаційними, матеріальними, фінансовими) між елементами системи управління на різних рівнях, а також її коригування та самовдосконалення з метою забезпечення процесу відтворення й розвитку соціо-еколого-економічної системи в цілому та окремих її складових.

Принцип аналізу та контролю ґрунтується на забезпеченні відповідності та узгодженості всіх етапів інноваційної діяльності, які здійснюються на різних рівнях, із системою цілей держави; своєчасному виявленні на всіх етапах управлінського процесу розбіжностей фактичних результатів від очікуваних, невідповідності визначених цілей заходам, які заплановані до реалізації або реалізуються.

Принцип збалансованості та оптимальності – це перш за все підтримка рівноваги між споживанням та відтворенням ресурсів регіону.

Принцип реальності, об'єктивності та оперативності означає

можливість досягнення цілей та вирішення завдань на певному етапі економічного та технічного укладу, відповідність інструментів та методів, що застосовуються, сучасним вимогам ринку; а також своєчасність реалізації контролюючих та корегуючих заходів, формування висновків про стан підконтрольного об'єкта, розробки і реалізації регулюючих рішень.

Таким чином, управління інноваційним розвитком, що здійснюється відповідно до виділеної авторами системи принципів, дозволяє одержати синергетичний ефект, оскільки створюються умови прогресивного розвитку на основі інновацій як окремих суб'єктів господарської діяльності регіону, так і країни в цілому. Основними методами управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком, що застосовуються на макrorівні, є [9]: методи планування (формування держзамовлень, реструктуризація економіки, планування розвитку території); методи економічного стимулювання (система податків та податкових пільг, заохочення розвитку науки та техніки, екологічне регулювання, заохочення інвестицій та інновацій, система кредитування, цільових субсидій), визначені ст. 14 Господарського кодексу України; методи правового регулювання (правове регламентування, адміністративні санкції, система стандартів); методи соціального регулювання (суспільні рухи, демократичні інститути); методи політичного регулювання (політичні права та гарантії).

Загалом організаційно-економічний механізм управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком слід розглядати як трансформаційну систему організаційних, економічних, правових дій, методів та інструментів, а також інформаційне забезпечення, які формують і впливають на порядок інноваційного розвитку з метою досягнення очікуваних соціо-еколого-економічних результатів на різних рівнях (Рисунок 1.6). Він трансформується залежно від пріоритетності концепції екологізації інноваційної діяльності (ЕІД), яка визначається узгодженістю інтересів суб'єктів різних рівнів

управління, та прогнозої соціо-еколого-економічної ефективності (E_{CEE}) напрямів (варіантів) інноваційного розвитку на різних рівнях управління (локальному, регіональному, державному). Регіональне управління інноваційним розвитком підпорядковане державному управлінню, адже суспільні та державні інститути мають регулюючий та стимулюючий вплив на регіони країни.

Управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком на рівні окремого суб'єкта господарювання у свою чергу підпорядковане регіональному управлінню. В той же час спостерігається зворотній зв'язок між зазначеними рівнями у вигляді інформації.

Для реалізації інноваційного розвитку надзвичайну роль відіграє узгодженість зазначених рівнів управління, що пов'язано з різницею інтересів різних суб'єктів ринку. Так, серед інтересів підприємства – зміцнення ринкових позицій, підвищення конкурентоспроможності, вихід на нові ринки, максимізація прибутку. Інтереси регіону пов'язані з формуванням збалансованої регіональної економіки, зростанням зайнятості в регіоні, створенні платоспроможного бюджету, покращенні екологічного стану населених пунктів і території загалом. Інтереси держави полягають в стабільному і збалансованому розвитку національної економіки, зростанні обсягу та структури ВВП, платоспроможності населення й уряду, відповідності бюджету розвитку соціально-економічних програм країни.

З точки зору екологічно спрямованого інноваційного розвитку надзвичайне значення має усвідомлення індивідами та підприємцями потреби діяти в умовах жорсткої обмеженості ресурсів, що актуалізується в умовах спрямування вектору трансформації економіки України на досягнення її сталого розвитку. Тобто йдеться про екологічну свідомість.

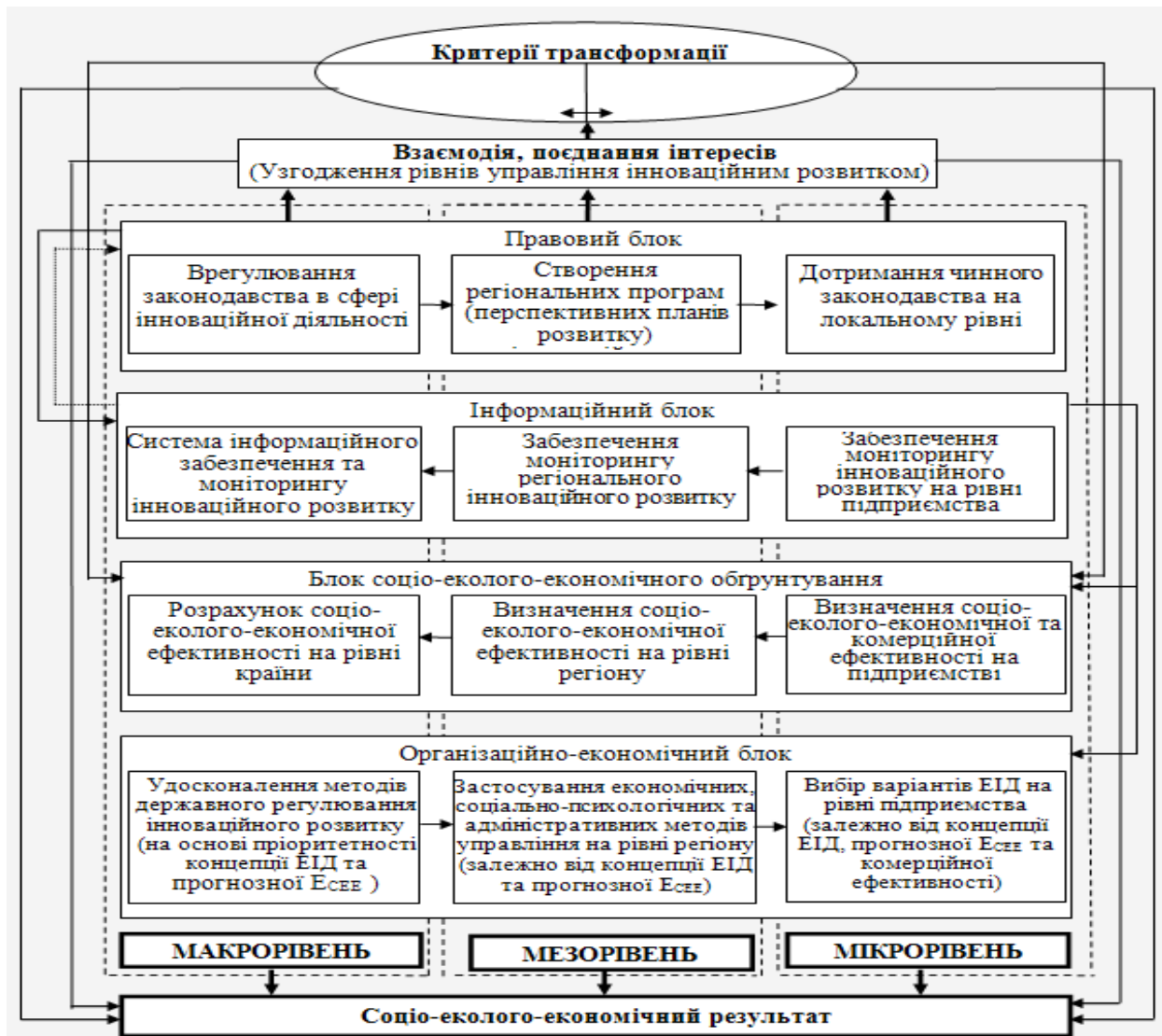

Рисунок 1.6 – Трансформація організаційно-економічного механізму управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком

На погляд авторів, необхідність врахування пріоритетності концепції ЕІД при управлінні інноваційним розвитком обумовлена тим, що зміна рівня екологічної безпеки суспільного виробництва, рівня залучення у виробництво та споживання природних ресурсів, рівня соціально-економічного розвитку держави, екологічних інтересів та мотивації впровадження інновацій виражається саме через концепції ЕІД, які, з погляду еволюції підходів до парадигми природокористування та сталого розвитку як світоглядної концепції та сучасного імператива, є певними стадіями

впровадження у господарську діяльність сталого розвитку (див. табл. 1.2).

Отже, пріоритетність концепції визначається ступенем узгодженості рівнів управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком (див. табл. 1.2). Неузгодженість інноваційного розвитку на різних рівнях управління може бути пов'язана з конфліктом інтересів між різними суб'єктами. І залежно від узгодженості/неузгодженості зазначених інтересів пріоритетною є та чи інша концепція ЕІД, що обумовлено ступенем екологічної свідомості суспільства. За умови, якщо спостерігається повна узгодженість інтересів на всіх рівнях управління, має місце Концепція 4.

Якщо ж спостерігається вища ступінь неузгодженості інтересів, не реалізовується жодна з концепцій. В даному випадку пріоритетною має бути Концепція 1.

Таблиця 1.2 – Взаємозв'язок інтересів суб'єктів ринку, стадій етичного мислення за Л. Колбергом, концепцій екологізації інноваційної діяльності та економічних інструментів

	Рівень	Інтереси ¹	Стадія етичного мислення за Л.Колбергом [11]	Концепція екологізації інноваційної діяльності [7]	Економічні інструменти
	підприємства	+	стадія суспільного договору	Концепція 4	заохочувальні
	регіон	+			
	держава	+			
	підприємства	–	стадія закону і правопорядку	Концепція 3	заохочувальні + примусові
	регіон	+			
	держава	+			
	підприємства	–	«стадія винагороди»	Концепція 2	примусові + заохочувальні
	регіон	+			
	держава	+			
	підприємства	–	«стадія покарання»	Концепція 1	примусові
	регіон	–			
	держава	+			

¹ «+» – узгодженість інтересів; «–» – різноспрямованість (неузгодженість) інтересів;

Прогнозна соціо-еколого-економічна ефективність напрямів (варіантів) інноваційного розвитку на різних рівнях управління обумовлює зміни блоку соціо-еколого-економічного обґрунтування через коригуючі коефіцієнти, що враховують рівень підготовленості суспільства до сприйняття інновації та рівень витрат підприємства на реалізацію заходів інноваційного розвитку та змінюються залежно від виду інновації, відповідного етапу її еволюційного розвитку, потенційної концепції ЕІД для підприємства та актуальної концепції ЕІД для держави. При цьому ефективність інноваційного розвитку на більш високому рівні залежить від ефективності на більш низькому рівні.

Суть системи трансформації організаційно-економічного механізму залежно від очікуваної соціо-еколого-економічної ефективності та пріоритетної концепції ЕІД полягає в обранні тих чи інших економічних та організаційних методів чи інструментів управління, які впливають на вибір напрямку (варіанту) інноваційного розвитку з метою досягнення очікуваних соціо-еколого-економічних результатів (див. організаційно-економічний блок, рисунок 1.6).

Таким чином, проведені авторами дослідження дозволили поглибити наукові розробки з питань управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком суб'єктів господарювання на різних рівнях. Отримані результати дають можливість у подальшому сформулювати методичний підхід щодо вибору напрямів (варіантів) екологічно спрямованого інноваційного розвитку на різних рівнях з урахуванням очікуваного рівня їх ефективності, визначеного на основі прогнозування соціально-економічних змін у системі світового та національного господарства.

2 ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПРИБУТКОВОСТІ У СКЛАДІ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛІНГУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Оцінка фінансового потенціалу формує інформаційну базу для прийняття ефективних управлінських рішень на всіх стадіях процесу реалізації фінансового контролінгу на підприємстві, особливо в частині забезпечення виконання головних завдань фінансової стратегії його розвитку.

Фактично процес оцінки фінансового потенціалу дозволяє визначити ефективність діяльності підприємства за попередні періоди, охарактеризувати загальну тенденцію розвитку, виявити домінуючі деструктивні фактори. Проте існує необхідність впровадження адаптованої до умов функціонування конкретного господарюючого суб'єкта прогресивної комплексної концепції, яка б дозволила здійснити не лише детальну оцінку сучасної фінансової позиції суб'єкта бізнесу, виявити недоліки його функціонування та оцінити результативність стратегічних заходів, але й здійснити трансляцію стратегічних цілей підприємства на мову конкретних індикаторів, що дозволить створити прозору фінансову стратегію із чітко обумовленими векторами розвитку.

У цьому контексті варто зазначити, що для оцінки внутрішнього та зовнішнього середовищ науковцями розроблено чимало підходів, серед яких особливо широко застосовуються PESTLE, SWOT, SNW-аналіз, тоді як методика оцінки фінансового потенціалу, власне, як і сутність самого поняття, залишаються дискусійними питаннями. Однак, на нашу думку, така ситуація є невиправданою, а тому існує об'єктивна необхідність розробки механізму оцінки фінансового потенціалу, яка дозволить сформувати додатковий інформаційний масив для прийняття більш ефективних стратегічних рішень у контексті довгострокового фінансового управління підприємством.

Однак перш ніж перейти до конкретних методичних аспектів, необхідно з'ясувати сутність категорії “фінансовий потенціал”. На нашу думку, фінансовий потенціал формує еталонний варіант фінансового стану підприємства, тобто передбачає існування таких значень ключових індикаторів фінансової сфери підприємства, які відображають:

- найбільш ефективну політику підприємства в напрямку оновлення основних засобів, що дозволяє забезпечувати максимально ефективний виробничий процес та, як наслідок, своєчасно реалізовувати продукцію в достатніх обсягах і отримувати передбачені умовами контракту доходи;
- достатність власних коштів для підтримки високого рівня фінансової стійкості та ліквідності;
- існування можливості залучення капіталу в обсягах, необхідних для фінансування масштабних інвестиційних проектів;
- високий рівень ефективності діяльності суб'єкта в цілому, а також у таких важливих аспектах, як використання активів підприємства та його власного капіталу, що може бути охарактеризовано за рахунок показників рентабельності тощо.

Таким чином, фінансовий потенціал є комплексним поняттям, яке відображає ефективність прийняття управлінських рішень у фінансовій сфері через наявність і розмір лага між еталонним і поточним фінансовим станом суб'єкта.

У своєму дослідженні ми, враховуючи комплексний характер поняття «фінансовий потенціал», що має відбивати оцінку всіх напрямів формування фінансового стану підприємства, а також, з огляду на те, що система фінансового контролінгу спрямована насамперед на забезпечення зростання ринкової вартості суб'єкта господарювання, будемо оперувати поняттям «потенціал прибутковості». Крім вказаних аспектів, побудова цього словосполучення також базується на тому саме стабільна прибутковість є чинником створення ринкової вартості підприємства і головним об'єктом

контролінгу в короткостроковій перспективі, в межах якої діє тактичний інструментарій реалізації стратегічних завдань розвитку.

У даному контексті прибуток розглядається одночасно як ключовий критерій доданої вартості і як індикатор фінансово-економічної стійкості. Саме на цьому ми будуємо своє бачення методології оцінки потенціалу прибутковості підприємства. Взаємозв'язок між прибуткоутворюючими чинниками і фінансово-економічною стійкістю можна прослідкувати за допомогою відомих моделей стійкого зростання. Так, формула корпорації “Дюпон” відображає взаємозв'язок між рентабельністю власного капіталу і рентабельністю діяльності підприємства, оборотністю його активів та структурою джерел фінансування, тобто параметрами, які впливають на величину ключового показника. Слід звернути увагу, що використання вказаних моделей є непридатним для відстеження взаємозв'язків між фінансовими індикаторами в умовах, якщо підприємство працює збитково. Йдеться про те, що базовий показник моделі взаємозв'язків фінансових індикаторів має відображати відношення між такими показниками, які властиві всім підприємствам, і на кожному з них набувають позитивних значень незалежно від рівня ефективності їх функціонування та економічного розвитку. Звідси випливає, що критерієм усіх змін на підприємстві є зміни прибутковості.

Результати дослідження взаємозв'язків між цілями максимізації прибутку та максимізації рентабельності капіталу показують, що вони доповнюють або взаємозамінюють одна одну тільки за умов лінійності цільових показників та їх залежності від обсягу виробництва. На практиці достатньо враховувати, що обсяг виробництва, який максимізує прибуток, завжди дещо більший від обсягу виробництва, який забезпечує максимізацію рентабельності. Це дозволяє зробити висновок, що доцільним є орієнтація підприємства на один цільовий показник. Прибуток необхідно використовувати як цільовий показник, коли предметом прийняття рішень є виробнича програма.

Однак в умовах динамічних змін функціонування підприємства виникають суперечності між прибутковістю і ліквідністю, прибутковістю та ризиком. Причини конфлікту між цільовими показниками прибутку та ліквідності засновані на недостатності ліквідних ресурсів у розпорядженні підприємства і відмінності інтересів власників і кредиторів. Так, збільшення ліквідних резервів (наприклад, додатковий кредит) з метою зниження ризику, з одного боку, призведе до підвищення ліквідності, а з іншого – до зниження прибутку за рахунок виплат процентів. Слід також враховувати, що будь-який обсяг касової готівки не використовується в процесі виробництва і не приносить прибутку. Для досягнення цілей підприємства необхідно вибирати один із критеріїв (прибутковість або ліквідність). При цьому головною є мета отримання прибутку (за винятком кризових періодів).

Поняття «потенціалу прибутковості», а також підходи щодо його оцінювання є предметом наукових досліджень як закордонних, так і вітчизняних науковців, зокрема, Р. Костирко [12], Н. Краснокутської [13]. У загальній постановці потенціалом прибутковості є невід’ємна складова економічного потенціалу, що визначається станом і рівнем використання інших складових, а саме потенціалів виробничого, конкурентоспроможності, зниження витрат і зростання доходності, та вказує на внутрішні «резерви», можливості зростання прибутку [13].

Отже, потенціал прибутковості може бути визначений нами як динамічна характеристика фінансового потенціалу розвитку підприємства щодо нарощення його ринкової вартості, яка визначається можливостями зростання прибутку конкретного підприємства та специфічними умовами його функціонування.

Використовуючи зазначений підхід до трактування потенціалу прибутковості, нами була розроблена методика його оцінки з урахуванням специфіки діяльності промислового підприємства, яка дозволить у майбутньому виявити можливості покращення фінансових характеристик підприємства та проблемні сфери діяльності господарюючого суб’єкта.

Враховуючи різноманіття фінансових процесів, множинність фінансових показників, різницю в рівні їх критичних оцінок, ступінь відхилення їх фактичних значень від нормативних і труднощі, які виникають у процесі їх дослідження, нами рекомендується проводити інтегральну рейтингову оцінку фінансового потенціалу підприємства. Розроблена методика оцінки фінансового потенціалу промислового підприємства передбачає експрес-аналіз основних показників, що виступають у якості чинників формування ринкової вартості підприємства.

Даний вид оцінки включає підготовчий і розрахунковий етапи. Підготовчий етап передбачає розробку системи фінансових показників, за якими буде проводитися оцінка, а також визначення їх порогових значень з метою віднесення їх до того чи іншого рівня. Розрахунковий етап передбачає калькулювання фактичних значень, визначених на попередньому етапі коефіцієнтів, присвоєння на основі проведених розрахунків відповідного бала за кожним критерієм і визначення загального інтегрального показника фінансового потенціалу як загальної суми балів. Отриманий результативний показник порівнюється з еталонним, що дозволяє визначити ступінь використання підприємством його фінансового потенціалу, а також виявити ті сфери, які генерують проблеми, та розробити ефективні заходи щодо їх нейтралізації.

Методологія дослідження прибутковості містить як вузьке оцінювання на основі визначення часткових показників рентабельності виробничих факторів і капіталу, так і узагальнене – на основі інтегральної оцінки ефективності діяльності підприємства. Поширеним показником ефективності є рентабельність діяльності підприємства в різних інтерпретаціях.

Аналіз існуючих методик виявлення резервів прибутковості підприємства дозволяє стверджувати про наявність існування таких загальних недоліків: оцінку ідентичних об'єктів, процесів, явищ дослідники пропонують здійснювати з допомогою відмінних методик, що зумовлює неспіввимірність і непорівнянність результатів досліджень; одні й ті самі

індикатори в різних методиках запропоновано розраховувати за різними формулами, використовуючи різноманітні джерела інформаційного забезпечення, що зумовлює спотворення сприйняття ідентичних показників і неможливість їх порівняння; традиційні методики оцінювання потенціалу прибутковості є некомплексними і тому не можуть бути використані для оцінки ефективності використання потенціалу прибутковості підприємства, а також вибору варіанта його розвитку.

Практика функціонування вітчизняних підприємств в сучасних умовах свідчить про недостатньо ефективне використання їх потенціалу, що пов'язане, зокрема, з використанням неадекватних ринковій економіці методів управління. Це вимагає розробки нової методології оцінювання потенціалу підприємства, орієнтованої на вибір доцільних управлінських рішень.

Нами пропонується науково-методичний підхід щодо оцінки потенціалу прибутковості промислового підприємства, загальний алгоритм використання якого подано на рисунку 2.1.

Для оцінки фінансового потенціалу підприємства нами було взято дев'ять показників, які характеризують чинники формування економічної доданої вартості за детермінованою факторною моделлю (1), за виключенням податкового коректору.

Запропонована детермінована факторною модель має включати наступні складові:

$$EVA^{\text{®}} = IC \cdot ((1 - T_x) \cdot (R_{\text{од}} \cdot (O_{\text{кз}} \cdot C_{\text{БП}} + Ч_{\text{SG\&A}} \cdot KB_{\text{IC}}) - ВП_{\text{IC}}) - В_{\text{ВК}} \cdot Ч_{\text{ВК}}) \quad (2.1)$$

де IC – сума інвестованого капіталу, грош. од.;

$1 - T_x$ – податковий коректор, од.;

T_x – ставка податку на прибуток, од.;

$R_{\text{од}}$ – коефіцієнт рентабельності операційної діяльності, од.;

$O_{\text{кз}}$ – коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, од.;

$C_{\text{БП}}$ – співвідношення безвідсоткових зобов'язань та платного інвестованого капіталу, од.;

$Ч_{\text{SG\&A}}$ – частка загальних витрат на 1 грн. реалізованої продукції, од.;

$КВ_{\text{IC}}$ – коефіцієнт капіталовіддачі інвестованого капіталу, од.;

$ВП_{\text{IC}}$ – сума сплачених відсоткових платежів на 1 грн. інвестованого капіталу, од.;

$В_{\text{ВК}}$ – вартість власних інвестованих коштів акціонерів, од.;

$ВП_{\text{IC}}$ – частка власних коштів в обсязі інвестованого капіталу, од.

Виключення податкового коректору зумовлено тим, що його величина залежить переважно від встановленої екзогенно ставки податку на прибуток i , відповідно, не може розглядатися як внутрішні можливості підприємства щодо нарощення прибутку.

Оскільки ці показники мають різні одиниці виміру, що ускладнює процес їх оцінки та інтеграції в єдиний комплексний показник потенціалу прибутковості, запропонований нами алгоритм передбачає процедуру нормалізації показників відносно середньоринкових величин.

При цьому передбачається її диференціація для показників стимуляторів, із зростанням яких збільшується ринкова вартість підприємства, та показників дестимуляторів, збільшення яких має зворотній характер впливу:

$$\tilde{\sigma}_{i\delta i} = \left\{ \begin{array}{l} \frac{\tilde{\sigma}_i}{x_{\tilde{n}\delta}}, \text{ якщо } \tilde{\sigma}_i \text{ – стимулятор } \tilde{\sigma}_i \\ \frac{\tilde{\sigma}_{\tilde{n}\delta}}{x_s}, \text{ якщо } \tilde{\sigma}_{\tilde{n}\delta} \text{ – дестимулятор } \tilde{\sigma}_{\tilde{n}\delta} \end{array} \right\} \quad (2.2)$$

де $x_{\text{норм}}$ – нормалізоване значення показника;

x_i – фактичне значення показник;

$x_{\text{ср}}$ – середньоринкове значення показника.

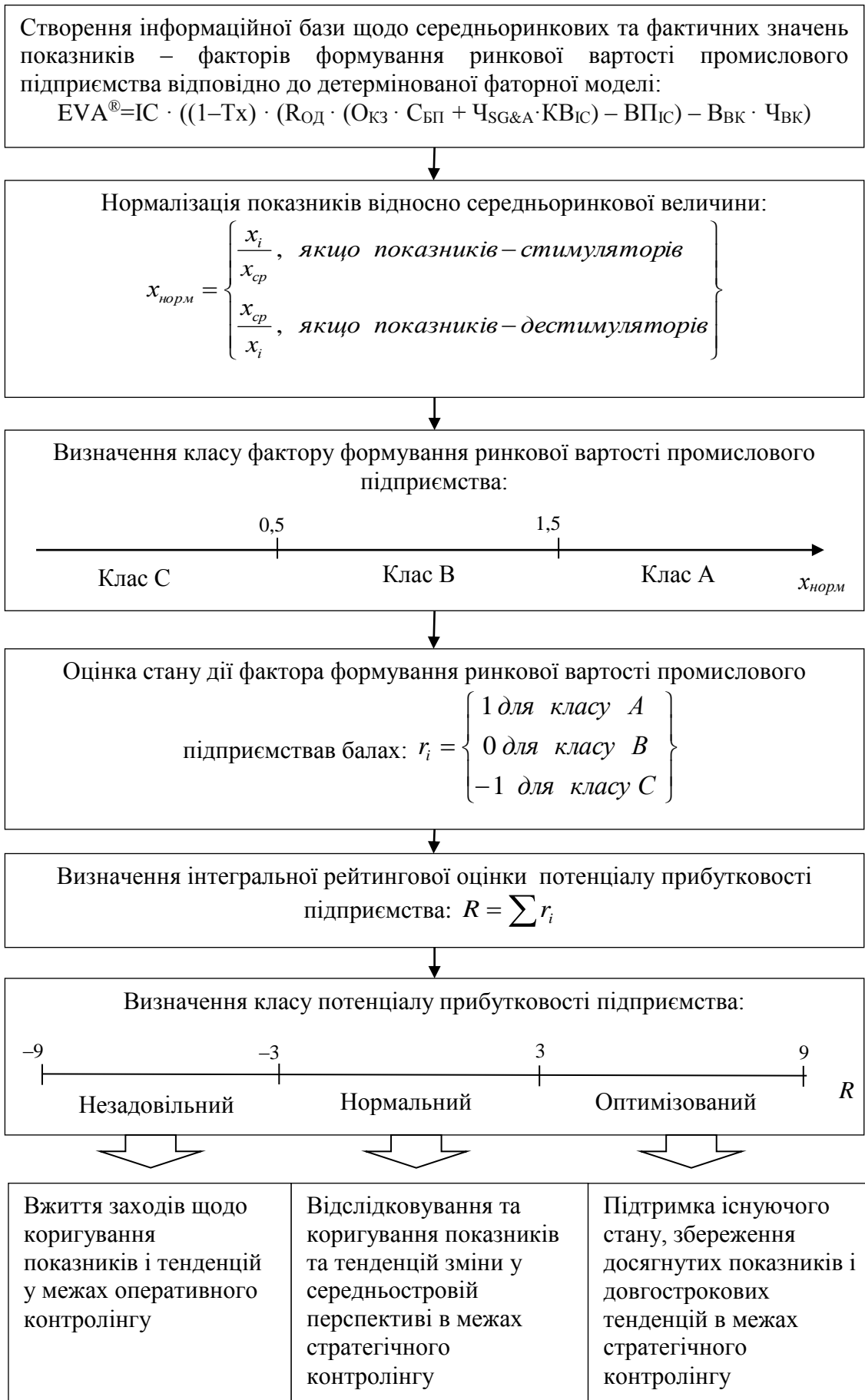

Рисунок 2.1 – Алгоритм оцінки фінансового потенціалу підприємства (розроблено автором)

Запропонована методика передбачає, з метою забезпечення можливості вибору контрольних та регулятивних процедур відповідно до фактичного стану дії певного чинника формування ринкової вартості підприємства, класифікацію показників на три класи:

- клас А – добре реалізовані можливості, для яких нормалізоване значення перевищує 1,5, зміна відповідних показників не потребує жорсткого контролю та вжиття заходів щодо їх коригування з метою нарощення ринкової вартості підприємства;
- клас В – можливості, що реалізуються на достатньому рівні, нормалізоване значення знаходиться в межах від 0,5 до 1,5, вони повинні контролюватися на основі відслідковування тенденцій зміни та оцінки допустимих відхилень у середньостроковій перспективі (від року і більше);
- клас С – резервні можливості, що недостатньо реалізовані, нормалізоване значення є меншим за 0,5, динаміка яких потребує жорсткого контролінгу шляхом встановлення допустимих меж відхилень у короткостроковому періоді (місяць, квартал, півріччя).

З урахуванням отриманої класифікації факторів формування ринкової вартості підприємства здійснюється перехід до кількісної оцінки потенціалу прибутковості. З цією метою за кожен фактор класу А надається 1 бал, класу В – 0 балів, класу С – «-1» бал. На основі присвоєних балів визначається сумарна інтегральна оцінка потенціалу прибутковості у вигляді простої суми набраних балів, яка може приймати значення в межах інтервалу [8; 9].

Нами пропонується виділяти три класи потенціалу прибутковості залежно від отриманої кількісної інтегральної оцінки та спрямованості контролінгових процедур:

- оптимізований – більшість факторів формування ринкової вартості використані на належному рівні, реалізовані у повній мірі, що зумовлює доцільність підтримки існуючого стану, збереження досягнутих показників і тенденцій у межах довгострокового стратегічного фінансового контролінгу;

- нормальний – більшість факторів формування ринкової вартості використані на достатньому рівні, дія реалізованих у повній мірі чинників нівелюється впливом факторів, що недостатньо реалізовані, доцільно відслідковувати та корегувати показники та тенденції зміни у середньостроковій перспективі в межах стратегічного фінансового контролінгу;

- незадовільний – більшість факторів формування ринкової вартості використані недостатньо, доцільно вживати заходи щодо коригування показників і тенденцій у межах оперативного фінансового контролінгу.

Результати оцінки стану дії фактора формування ринкової вартості промислового підприємства в балах та інтегральна рейтингова оцінка потенціалу прибутковості підприємств промисловості України подана у табл. 2.1.

Загалом необхідно зазначити, що підприємства промисловості України неоптимально використовують свій потенціал прибутковості, що є негативним моментом. Однак, з іншого боку, невисокі оцінки формують резерв покращення фінансової ситуації, реалізація якого в межах стратегічного фінансового контролінгу за рахунок поліпшення показників-чинників формування ринкової вартості дасть можливість генерувати позитивні зрушення та збалансувати діяльність підприємств у середньостроковій перспективі.

Підсумовуючи вищенаведене, варто зауважити, що розроблена методика дозволяє:

- швидко, комплексно та адекватно оцінити рівень використання потенціалу прибутковості підприємства;

- виявити групи індикаторів, що негативно впливають на результативний показник;

- сформуванню інформаційну базу для прийняття стратегічних та оперативних управлінських рішень і розробити максимально адекватний комплекс заходів щодо подальшого розвитку суб'єкта господарювання.

Таблиця 2.1 - Оцінка потенціалу прибутковості підприємств промисловості України у 2008-2013 рр. [авторська розробка]

Показник	Рік				
	2009	2010	2011	2012	2013
Інвестований капітал	0	0	0	0	0
Рентабельність операційної діяльності	0	-1	0	0	0
Оборотність кредиторської заборгованості	1	0	0	0	0
Співвідношення безвідсоткових зобов'язань і платного капіталу	0	0	0	0	0
Коефіцієнт загальної капіталовіддачі	0	0	0	0	0
Частка SG&A витрат на 1 грн. реалізованої продукції	0	0	0	0	0
Вартість власних інвестованих коштів	0	0	1	0	0
Частка власних коштів в обсязі інвестованого капіталу	0	0	0	0	0
Сума сплачених відсоткових платежів на 1 грн. інвестованого капіталу	0	0	0	0	0
Інтегральна рейтингова оцінка потенціалу прибутковості	1	-1	1	0	0
Клас потенціалу прибутковості	нормальний				

Запропонований підхід до оцінювання потенціалу прибутковості підприємства дозволяє сформуванню якісної аналітичної інформації для прийняття доцільних управлінських рішень щодо виявлених проблем.

3 СТРАТЕГІЧНА РОЛЬ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ У ГЛОБАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

В умовах інтеграції України до глобального простору актуалізується проблема забезпечення сталого розвитку національного господарства, у тому числі його стратегічної складової – аграрного сектору. Визначальним аспектом впровадження концепції сталого розвитку в аграрному секторі є становлення високопродуктивного конкурентоспроможного сільського господарства. Надзвичайної актуальності для вирішення проблеми сталого агрогосподарювання набуває залучення інвестицій.

На сучасному етапі розвитку науки накопичений вітчизняний [14, 15, 16] та зарубіжний досвід [17,18] щодо висвітлення основних тенденцій, проблем та перспектив інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки на стійких засадах. Водночас відзначимо, що застосування концепції сталого агрогосподарювання уможлиблює обґрунтування пріоритетів його розвитку, у тому числі й інвестиційних, яке, по суті, визначає самостійне завдання наукового аналізу. Актуальність окресленої проблеми обумовила вибір мети дослідження.

Вихідною умовою дослідження має стати оцінка впливу інвестицій, що вкладаються та освоюються у сільському господарстві, на інтенсивність відтворювальних процесів у масштабах національної економіки та аграрного сектору зокрема (Рисунок 3.1). Так, на основі використання методів кореляційно-регресійного аналізу для встановлення залежності ВВП країни від інвестицій в основний капітал сільського господарства за 2006–2013 роки нами були отримані наступні результати: збільшення інвестицій в основний капітал суб'єктів агрогосподарювання на 1 млн. грн. обумовлює приріст ВВП в середньому на 54 тис. грн., що свідчить про значну мультиплікативність інвестицій, що спрямовуються в аграрний сектор України. Значення коефіцієнта кореляції $r_{xy}=0,94$ вказує на тісний зв'язок між досліджуваними

показниками, а побудована модель є значимою та адекватною (коефіцієнт апроксимації $R^2=0,88$).

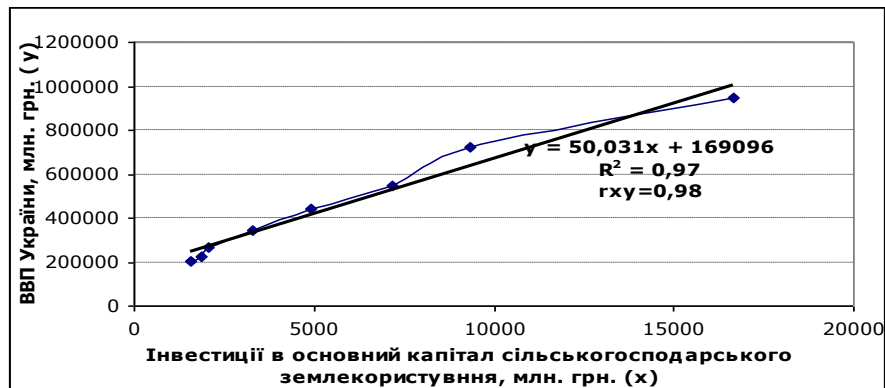

Рисунок 3.1 – Визначення мультиплікативного ефекту для національної економіки від інвестицій в основний капітал сільського господарства України [19]

На Рисунок 3.2 простежуємо певну тенденцію залежності індексу виробництва валової продукції та темпів росту валової доданої вартості сільського господарства від рівня освоєння інвестицій в основний капітал аграрними підприємствами. Очевидна графічна залежність підтверджується практичними розрахунками: коефіцієнти кореляції між обраними факторами становлять 0,54 та 0,78 відповідно.

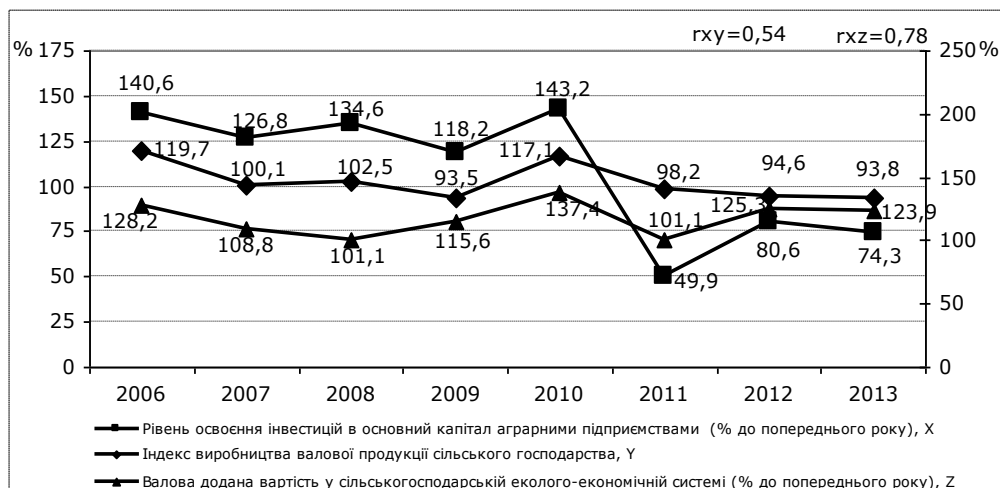

Рисунок 3.2 – Аналіз залежностей основних макроекономічних показників розвитку сільського господарства України від динаміки освоєння інвестиційних вкладень, проведений автором самостійно за даними [19]

Економетричний аналіз інвестицій у сільське господарство України ілюструє їх значну мультиплікативність для національної економіки і суттєвий вплив на інтенсивність відтворювальних процесів у аграрному секторі зокрема. Це підтверджує винятковий пріоритет залучення інвестицій для вирішення проблеми сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності агрогосподарських підприємств.

Оскільки сталий розвиток є важливою характеристикою агрогосподарських відносин, остільки взаємозв'язок стратегій інвестиційного забезпечення аграрного сектору та пріоритетів його конкурентного розвитку є беззаперечним і потребує цілісного сприйняття. Окреслимо та коротко проаналізуємо основні стратегії інвестиційного забезпечення сталого агрогосподарювання, а саме державну, банківську, стратегію самоінвестування та іноземного інвестування.

Державна стратегія інвестиційного забезпечення агрогосподарських підприємств України полягає у переорієнтації та трансформації механізмів бюджетної підтримки сільського господарства у контексті принципів вимог СОТ. Це передбачає, зокрема, створення для аграрних товаровиробників цивілізованих ринкових умов господарювання, а також вимагає розвитку механізмів соціально-екологічної відповідальності. Державна інвестиційна стратегія є вирішальним стимулом розвитку сільського господарства в Україні.

Прагматична за своїм спрямуванням, інвестиційна стратегія банків оперує категорією дохідності як головним стимулом інвестування аграрного сектору. Вбудовані в банківську систему механізми миттєвого реагування на підвищення еколого-економічних ризиків відтворювальних процесів у сільськогосподарських системах визначають обмежувальний характер використання банківської стратегії у сфері аграрного інвестування.

Обґрунтування стратегії самоінвестування аграрними підприємствами повинно насамперед будуватися на визначенні оптимальних структурних пропорцій власного капіталу. Процедура його оптимізації дозволяє, в певній

мірі, цілеспрямовано формувати стратегію таким чином, щоб вона могла забезпечувати умови найбільш ефективного використання власного капіталу для конкурентоспроможного розвитку сільськогосподарського підприємства.

Актуальним для іноземних інвесторів є залучення інвестицій у ті сфери сільського господарства, які є джерелом конкурентоспроможного експорту. Інтенсифікація інвестиційних відносин з іноземними контрагентами може відбуватися шляхом розвитку аграрної сфери України на інтеграційних засадах. Формування іноземної стратегії інвестиційного забезпечення аграрного сектору необхідно розглядати крізь призму її впливу на соціально-економічний розвиток сільських територій, продовольчу та екологічну безпеку тощо.

Проведений аналіз дозволяє резюмувати наступне: стратегічна роль аграрного сектору України у глобальній системі продовольчої безпеки вимагає продуманих довгострокових дій з боку інвесторів щодо створення умов його інвестиційного розвитку на стійких конкурентних засадах.

4 ДЕКАПЛІНГ-АНАЛІЗ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Виснажливе використання природних ресурсів у ХХ столітті, обумовлене швидким економічним і демографічним зростанням країн світу, призвело до виникнення та нагромадження серйозних екологічних проблем, що сьогодні набули глобального характеру.

Загальний обсяг видобутку ресурсів з надр землі за останні 100 років зріс приблизно у 8 разів, зокрема, видобуток нафти збільшився у 12 разів, руд і мінералів – у 27 разів, будівельних матеріалів – у 34 рази, біомаси – в 3,6 рази [20]. Для багатьох ресурсів зараз практично досягнуто межі їх ефективного видобутку, на що вказують зростаючі ціни і зниження сортності руд, що видобуваються.

Поряд з цим, спостерігається колосальне збільшення темпів зростання населення Землі: якщо для досягнення значення у 1 мільярд чоловік знадобилося понад 250 тис. років, то на збільшення до 2 млрд – 123 роки, до 3 млрд – 33 роки, до 4 млрд – 14 років, до 5 млрд – 13 років, до 6 і 7 млрд по 12 років. За прогнозами Організації Об'єднаних Націй (ООН) до 2050 року населення світу складе 9 млрд чоловік з відповідним зростанням потреб [21].

При збереженні зазначених тенденцій соціально-економічного розвитку без різкого підвищення ефективності використання природних ресурсів у найближчі десятиліття світова економіка може зіштовхнутися з величезними економічними труднощами, подальшим загостренням екологічних проблем, що поставить під загрозу стале економічне зростання країн. У цьому контексті надзвичайно актуальними є питання розробки інструментарію для оцінки та прогнозування результатів управлінських рішень щодо подальшого розвитку світової спільноти й окремих держав з метою своєчасного запобігання можливим негативним наслідкам. Одним із таких інструментів, який набуває поширення останнім часом, є застосування

концепції «декаплінгу», як феномену розриву між економічним розвитком і ступенем антропогенного впливу на навколишнє природне середовище [22].

Розробниками концепції «декаплінгу» вважаються фінські вчені Й. Вехмес [23] та П. Тапіо [24]. Слід зауважити, що хоча ця концепція є досить популярною у світі, для України поняття «декаплінгу» є відносно новим, з дослідження сутності якого лише починають з'являтися перші публікації.

Тісно пов'язані з декаплінгом питання ефективності використання природних ресурсів, його взаємозв'язку із економічним зростанням та якістю навколишнього природного середовища широко розглядаються у наукових працях таких українських вчених, як О. Ф. Балацький, О. О. Веклич, Б. М. Данилишин [25], Л. Г. Мельник, О. М. Тур [26] та ін. Незважаючи на значні напрацювання науковців у цій сфері, у вітчизняній еколого-економічній літературі дотепер бракує спеціальних досліджень явища декаплінгу. Зокрема, відсутні розробки щодо вивчення розвитку даного феномену в економіці України у контексті досягнення ресурсозбереження та дематеріалізації.

Декаплінг є стратегічною основою руху до екологічно сталої «зеленої» економіки, що дозволяє розмежувати темпи зростання добробуту людей, з одного боку, і споживання ресурсів та екологічного впливу, з іншого [27]. Саме такий напрямок розвитку є обов'язковою екологічною умовою тривалого благополучного існування, забезпечення задоволення зростаючих потреб людства у межах природних можливостей планети за рахунок використання все більш досконалих технологій.

Англійське слово «decoupling» у перекладі означає «розділення, розщеплення, роз'єднання, розмежування, порушення зв'язку». Звідси випливає, що поняття «декаплінг» застосовується до таких ситуацій, коли два процеси чи ряд показників, які повинні мати кореляційну чи іншу залежність, рухаються насправді у різних напрямках [28].

Однією з перших, хто визначив термін «декаплінг» як розмежування між навантаженням на довкілля й економічним зростанням протягом певного періоду, є Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). У поєднанні з іншими індикаторами, що використовуються ОЕСР для аналізу екологічної політики й оглядів еколого-економічного розвитку країн, індекс декаплінгу є цінним інструментом для визначення того, чи перебувають країни на шляху до сталого розвитку. Окрім ОЕСР, теорію і методику концепції використовують у програмних документах ООН, Європейського Союзу (ЄС), у ряді стратегій сталого розвитку низки країн світу.

Українські вчені О. О. Веклич та Б. М. Данилишин визначають декаплінг як здатність економіки країни до нарощування економічної могутності, що не супроводжується посиленням тиску на довкілля [25]. А. О. Акулов розглядає термін «декаплінг» як неузгодженість і розбіжність темпів економічного зростання на рівні країн, регіонів чи галузей з темпами зміни показників, що характеризують негативний вплив на навколишнє природне середовище, екологічний збиток [28]. Враховуючи вищевикладене, можемо говорити, що ефект декаплінгу виявляється тоді, коли при позитивній динаміці економічного зростання показники негативного впливу на довкілля залишаються стабільними або демонструють тенденцію до зниження за той самий період (місяць, квартал, рік тощо). Розрізняють два види декаплінгу залежно від факторів впливу (табл. 4.1).

Вперше класифікація явища декаплінгу, подана у табл. 4.1, зустрічається у прийнятій ЄС у 2005 році «Тематичній стратегії сталого використання природних ресурсів» (Thematic Strategy on the Sustainable Use of Natural Resources), яка має на меті досягнення більш ефективного використання природних ресурсів за рахунок зниження негативного екологічного впливу при забезпеченні стабільних темпів економічного зростання (досягнення ефекту декаплінгу) [29].

Таблиця 4.1 – Різновиди декаплінгу залежно від факторів впливу [29]

Декаплінг за ресурсними факторами (resource decoupling)	Декаплінг за факторами впливу на довкілля (impact decoupling)
<p>Зниження темпів використання ресурсів на одиницю економічного результату. Така «дематеріалізація» ґрунтується на використанні меншої кількості матеріалу, енергії, води, земельних ресурсів для досягнення стабільного зростання. Зазначене розмежування є результатом підвищення продуктивності ресурсів. Даний вид декаплінгу особливо важливий, коли для забезпечення стабільного здійснення економічної діяльності не вистачає конкретного виду ресурсу, а його подальше виснаження може поставити під загрозу досягнення суспільного прогресу. Прикладом є нафта, рідкісні мінерали, родючі землі тощо</p>	<p>Збільшення обсягів виробництва при зменшенні негативного впливу на навколишнє природне середовище від будь-якої економічної діяльності (наприклад, зниження забруднення підземних вод, деградації земель, викидів в атмосферне повітря та обсягів утворення відходів), тобто збільшення екоефективності. Дослідження такого виду декаплінгу особливо важливе, коли використання певного виду ресурсу створює загрозу для здоров'я людей і екосистем (наприклад, при утворенні токсичних викидів, органічних забруднювачів, екодеструктивному техногенному впливі на родючість ґрунтів тощо)</p>

Слід зазначити, що розглянуті у таблиці різновиди прояву феномену декаплінгу є взаємопов'язаними (Рисунок 4.1). Так, декаплінг за ресурсними факторами сприяє вирішенню проблеми дефіциту ресурсів і може забезпечити виконання вимоги сталого розвитку щодо рівності між поколіннями у використанні природного капіталу та скорочення темпів його виснаження при одночасному зниженні економічних витрат за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів. З іншого боку, декаплінг за факторами впливу на навколишнє природне середовище означає краще використання ресурсів, більш розумне і дбайливе.

Т. Джексон у своїй роботі [30] підкреслює важливість відмінності між абсолютним та відносним декаплінгом при використанні терміну. На думку науковця, абсолютний декаплінг має місце тоді, коли екологічний складник

розвитку постійний або зменшується з одночасним зростанням економічного складника. Відносний – коли існує тенденція до збільшення екологічного складника, але вона слабша за економічне зростання [25].

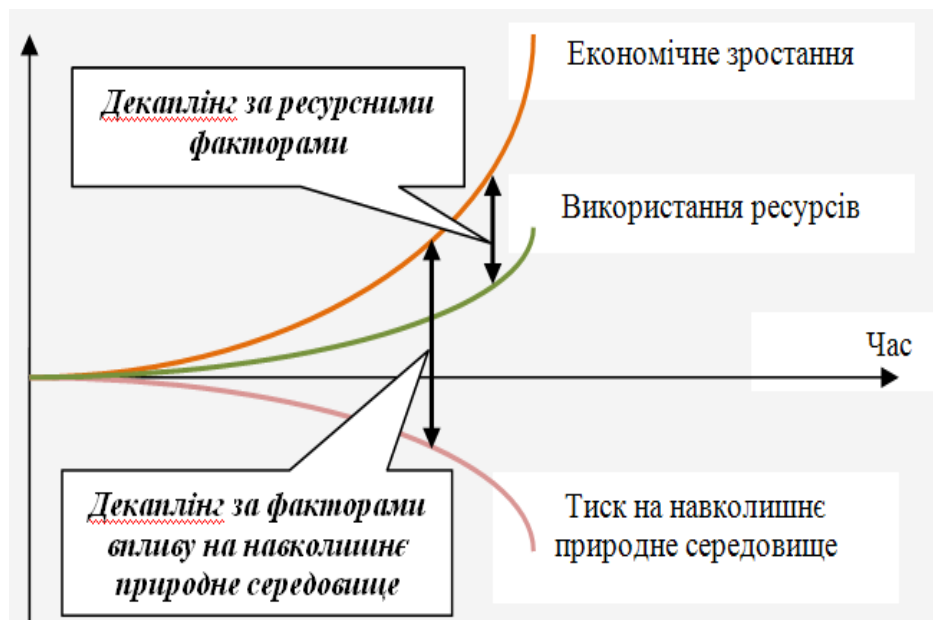

Рисунок 4.1 – Графічне зображення відмежування економічного розвитку від використання ресурсів та впливу на навколишнє середовище [20]

За рівнем охоплення екологічних проблем у сучасній літературі виділяють дві групи показників ефекту декаплінгу [31]:

– макроекономічні, які розмежовують навантаження на довкілля та загальну економічну діяльність з акцентом на зміну клімату, забруднення повітря, якість води, утилізацію відходів, інтенсивність використання матеріалів;

– галузеві, які зосереджують увагу на виробництві та використанні природних ресурсів у певних галузях економіки: енергетиці, транспорті, сільському господарстві, промисловості тощо.

Для визначення ефекту декаплінгу ОЕСР пропонує розрахунок індексу декаплінгу (Decoupling Index) та декаплінг-фактору (Decoupling Factor) за формулами [32]:

$$\text{Decoupling Index} = \frac{\left(\frac{EP}{DF}\right)_{ending}}{\left(\frac{EP}{DF}\right)_{beginning}}, \quad (4.1)$$

$$\text{Decoupling Factor} = 1 - \text{Decoupling Index}, \quad (4.2)$$

де EP (environmental pressure) – антропогенний тиск на довкілля (або кількість спожитого ресурсу), DF (driving force) – показники економічного зростання (відображаються через макропоказники валового внутрішнього продукту (ВВП), валової доданої вартості (ВДВ) або національного доходу (НД)) у кінцевому (ending) та базовому (beginning) періоді дослідження (місяць, квартал, рік).

Багато показників, які за змістом схожі з індексом декаплінгу, з'являються у концепціях ефективності використання ресурсів, їх продуктивності та ресурсоємності. Наприклад, ресурсоємність розраховується як співвідношення обсягів використання ресурсів до економічного результату, а продуктивність та ефективність їх застосування є зворотними до неї показниками. Декаплінг, як правило, трактується як еластичність з акцентом на зміні фізичного обсягу, у той час як ефективність і продуктивність використання ресурсів більше відображають зміну фактичних значень складових величин [31].

Математичні перетворення дозволяють подати формули (4.4) та (4.5) таким чином [26]:

$$\text{Decoupling Index} = \frac{\Delta I_{EP}}{\Delta I_{DF}}, \quad (4.4)$$

$$\text{Decoupling Factor} = 1 - \frac{\Delta I_{EP}}{\Delta I_{DF}}, \quad (4.5)$$

де ΔI_{EP} – індекс фізичного обсягу спожитого ресурсу, ΔI_{DF} – індекс фізичного обсягу ВВП (або будь-якого іншого макропоказника).

Якщо значення декаплінг-фактора більше нуля ($\text{Decoupling Factor} > 0$) і в динаміці даний показник зростає, то спостерігається явище декаплінгу, коли навантаження на довкілля знижується при економічному зростанні. У випадку, якщо значення декаплінг-фактора менше нуля ($\text{Decoupling Factor} < 0$) і знижується в динаміці – економічне зростання супроводжується підвищеним тиском на навколишнє природне середовище.

Можна виділити вісім логічних ступенів індексу декаплінгу (Decoupling Index) (рис. 4.2). Так, темпи зростання ВВП і показника антропогенного тиску на довкілля (або кількість спожитого ресурсу) (див. формули (3) та (5) вище) можуть бути пов'язані між собою (*coupled*), розмежовані (*decoupled*) або негативно розмежовані (*negative decoupled*). Дані величини будуть пов'язаними, якщо значення індексу декаплінгу лежить у діапазоні від 0,8 до 1,2. Такий взаємозв'язок показників може бути позитивним чи негативним, тому залежно від цього виділяють експансивний (*expansive coupling*) і рецесивний зв'язок (*recessive coupling*) [26].

Індекс декаплінгу доцільно розподілити на три підкатегорії: слабкий декаплінг (*weak decoupling*), коли зростання темпів ВВП випереджає темпи зростання тиску на довкілля ($0 < \text{Decoupling Index} < 0,8$); сильний декаплінг (*strong decoupling*) – спостерігається тоді, коли темпи ВВП зростають, а темпи тиску на довкілля зменшуються ($\text{Decoupling Index} < 0$); рецесивний декаплінг (*recessive decoupling*), коли темпи ВВП і тиску на довкілля зменшуються ($\text{Decoupling Index} > 1,2$). Аналогічно, негативний декаплінг охоплює три підкатегорії: експансивний негативний декаплінг (*expansive negative decoupling*), коли темпи ВВП та тиску на довкілля збільшуються ($\text{Decoupling Index} > 1,2$); сильний негативний декаплінг (*strong negative decoupling*) – спостерігається тоді, коли темпи ВВП зменшуються, а темпи тиску на довкілля зростають ($\text{Decoupling Index} < 0$); слабкий негативний декаплінг (*weak negative decoupling*) – відбувається за одночасного зниження обох показників ($0 < \text{Decoupling Index} < 0,8$).

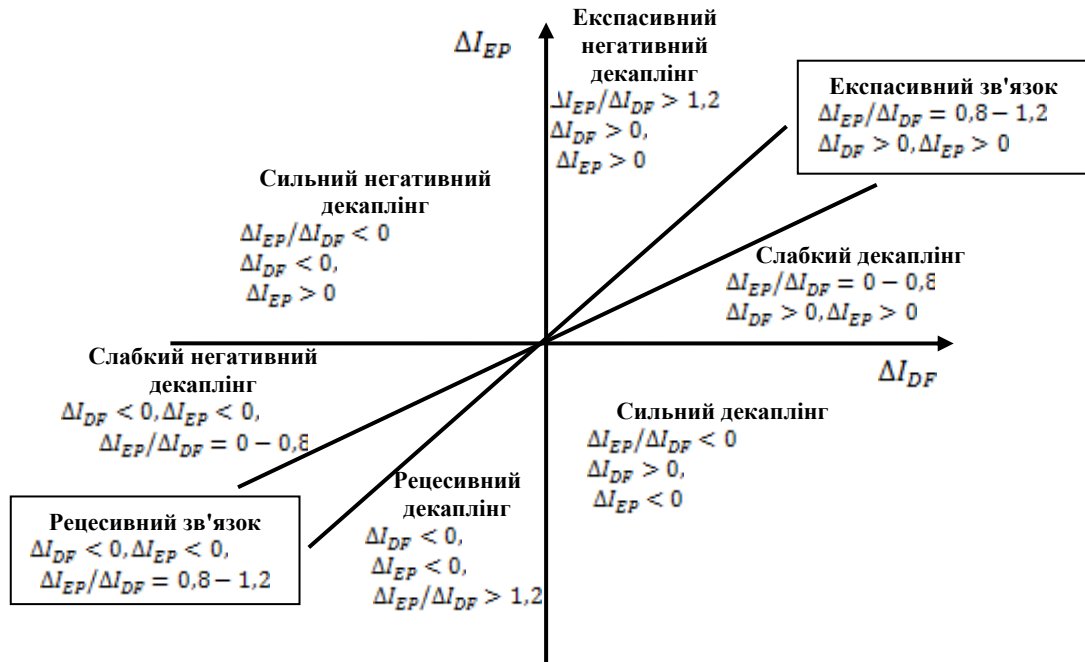

Рисунок 4.2 – Ступені індексу декаплінгу [26]

Виходячи з такого трактування декаплінгу, можна перейти до формування методики його виявлення в економіці країни, регіону або окремої галузі. Етапи проведення декаплінг-аналізу подано на Рисунок 4.3. Для дослідження ефекту декаплінгу, перш за все, необхідно визначити склад показників, які характеризують темпи економічного розвитку, а також екологічні збитки або рівень використання природних ресурсів. На другому етапі проводиться безпосередньо діагностика та опис зв'язків між показниками, що дозволяють встановити наявність або відсутність ефекту декаплінгу. Такий аналіз дає змогу поінформувати національні уряди про необхідність зменшувати вплив на навколишнє природне середовище при створенні кожної додаткової одиниці економічного блага [26].

На підставі отриманих результатів на третьому етапі виявляються проблеми у соціально-економічній діяльності регіону, країни чи галузі, вирішення яких планується здійснювати шляхом розроблення комплексних програм розвитку на різних рівнях господарювання в межах четвертого

етапу. Впровадження програм та контроль за їх виконанням реалізуються на п'ятому, останньому етапі.

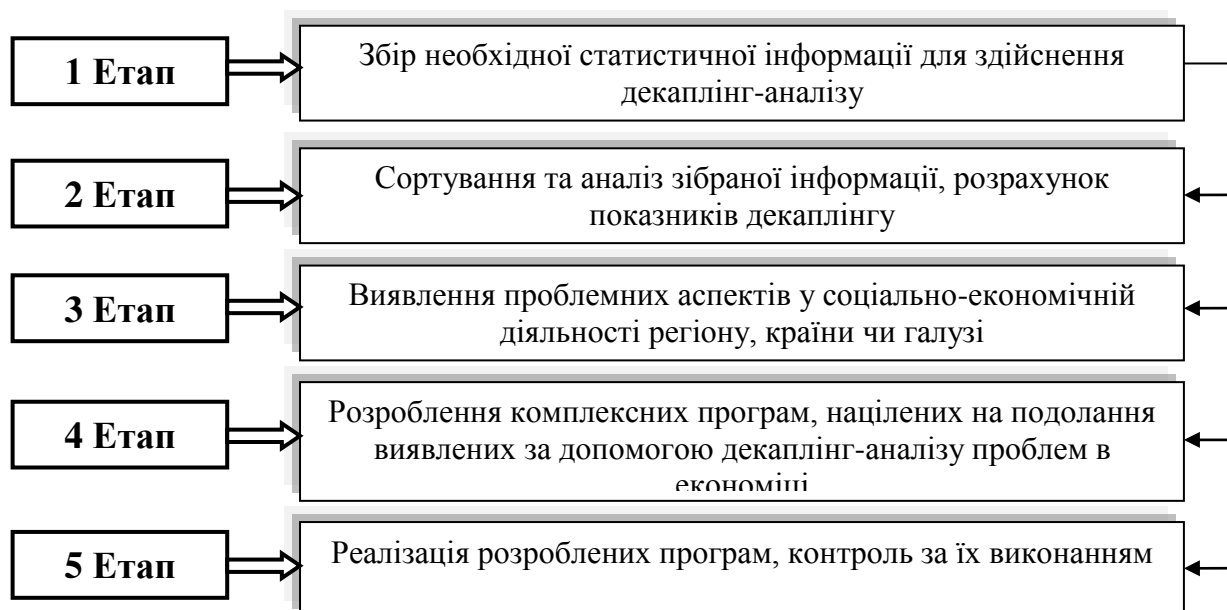

Рисунок 4.3 – Етапи проведення декаплінг-аналізу [23]

З урахуванням запропонованого підходу дослідимо показники декаплінгу в Україні, щоб з'ясувати, як розвивалась в останні роки економічна підсистема національної економіки стосовно екологічної. Як показник, що відображає темпи економічного зростання, приймемо індекс фізичного обсягу ВВП. Його традиційно вважають виміром якості життя. Аналіз декаплінгу за факторами впливу на навколишнє природне середовище виконаємо на прикладі таких узагальнюючих екологічних показників, як обсяг утворених небезпечних відходів I-III класу небезпеки, викиди шкідливих речовин у повітря та обсяг відведених (скинутих) зворотних вод. Аналіз декаплінгу за ресурсними факторами здійснимо на підставі таких вихідних показників: обсяг споживання свіжої води та загальні обсяги споживання первинних і вторинних видів палива на виробничо-експлуатаційні та комунально-побутові потреби підприємств, включаючи обсяги палива, реалізованого населенню.

Період часу при дослідженні явища декаплінгу повинен складати 5-10 років. Більш узагальнені тенденції можна простежити за триваліший час. У нашому дослідженні період аналізу склав 5 років – з 2008 по 2012 рр [33].

У табл. 4.2 подано вихідні дані, а у табл. 4.3 – результати розрахунків показників декаплінгу за факторами впливу на навколишнє природне середовище в Україні у 2008-2012 рр.

Таблиця 4.2 – Вихідні дані для декаплінг-аналізу економіки України у 2008-2012 рр. (складено за даними [34])

Показник	2008	2009	2010	2011	2012
Обсяги утворення небезпечних відходів I-III класу безпеки, тис. т	2301,2	1230,3	1659,8	1434,5	1368,1
Викиди шкідливих речовин у повітря, тис. т	7210,3	6442,9	6678,0	6877,3	6821,1
Обсяг відведених (скинутих) зворотних вод, млн. м ³	8655	7692	8141	8044	8080
Обсяги споживання свіжої води, млн. м ³	10265	9513	9817	10086	10507
Загальні обсяги споживання первинних і вторинних видів палива на виробничо-експлуатаційні та комунально-побутові потреби підприємств, включаючи обсяги палива, реалізованого населенню, тис. т у. п.	194557,8	169749,8	185294,1	182641,4	171908,2
Індекс фізичного обсягу ВВП (у цінах попереднього року), %	102,3	85,2	104,1	105,2	100,2

Значення показника декаплінг-фактора за утворенням небезпечних відходів I-III класу безпеки у межах визначеного періоду в країні коливалися від -0,3 до 0,37. Показник декаплінг-фактора за викидами шкідливих речовин у повітря у 2008-2012 рр. становив від -0,05 до 0,04, а значення декаплінг-фактора за скинутими зворотними водами варіювалося від -0,04 до 0,06.

Таблиця 4.3 – Показники декаплінгу за факторами впливу на навколишнє природне середовище і за ресурсними факторами в Україні у 2008-2012 рр. [авторська розробка]

Показники декаплінгу	2008	2009	2010	2011	2012
Показники декаплінгу за факторами впливу на навколишнє природне середовище					
Декаплінг-фактор за утворенням небезпечних відходів I-III класу небезпеки	0,13	0,37	-0,30	0,18	0,05
Декаплінг-фактор за викидами шкідливих речовин у повітря	0,04	-0,05	0,00	0,02	0,01
Декаплінг-фактор за скинутими зворотними водами	0,05	-0,04	-0,02	0,06	0,00
Показники декаплінгу за ресурсними факторами					
Декаплінг-фактор за використанням свіжої води	0,09	-0,09	0,01	0,02	-0,04
Декаплінг-фактор за використанням паливно-енергетичних ресурсів	0,09	-0,02	-0,05	0,06	0,06

Такі тенденції свідчать про відсутність збалансованості розвитку вітчизняної економіки, а також про те, що економічне зростання відбувалося із збільшенням антропогенного тиску на довкілля. Окрім того, у 2009-2010 рр. на тлі світової фінансової кризи відбулося різке падіння показників декаплінгу до від'ємних значень. Значні коливання показника декаплінгу за різними факторами впливу на навколишнє природне середовище свідчать про відсутність даного феномену в економіці України.

Аналіз показників декаплінгу за ресурсними факторами наочно не виявив наявності тісного взаємозв'язку між економічним зростанням та споживанням природних ресурсів. Значення декаплінг-фактора щодо використання свіжої води в Україні за аналізований період змінювалося від -0,09 до 0,09, а щодо використання паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) – від -0,05 до 0,09. Від'ємні значення показників спостерігалися у 2009-2010 рр., що лише підтверджує, що говорити про наявність ефекту «декаплінгу» в економіці України ще зарано, оскільки її розвиток супроводжується збільшенням використання ресурсів [23].

Отже, здійснені нами розрахунки свідчать про посилення негативних впливів економічного розвитку України на її екологічну сферу. Протягом

досліджених п'яти років нарощування темпів зростання вітчизняної економіки було обумовлено переважно використанням екстенсивних факторів розвитку на основі застарілих ресурсовитратних технологій. Застосування останніх суттєво обмежує можливості швидкого розвитку економічної системи і є вагомим екодеструктивним чинником. Таким чином, стає очевидною необхідність скорочення витрат ресурсів на одиницю економічного результату та зниження негативного впливу на довкілля шляхом активізації державної політики енерго- й ресурсозбереження, дематеріалізації виробництва і споживання в країні. З цих позицій досягнення ефекту декаплінгу має стати одним із головних пріоритетів розвитку держави у майбутньому.

Сталий розвиток економіки, висока якість життя і здоров'я населення країни можуть бути забезпечені лише за умови зниження негативного впливу господарської діяльності на природу та зменшення рівня природо- і ресурсоемності економіки. Рух траєкторією сталого розвитку неможливий при збільшенні інтенсивності використання природних ресурсів та забруднень у розрахунку на одиницю кінцевого результату. Досягнення декаплінгу (тобто зниження природоемності й екодеструктивного навантаження на довкілля) вимагає значних змін в українській державній політиці та темпах науково-технічного прогресу, структурних зрушень в економіці. Ключову роль у цьому мають відіграти модернізація та поступова заміна морально застарілих основних фондів промисловості та інших галузей прогресивними ресурсозберігаючими, широке застосування технологій більш чистого виробництва, впровадження мало- та безвідходних технологій, інновацій тощо.

5 ЕКОНОМІЧНІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Формування ефективної стратегії розвитку енергетичного сектора є одним із першочергових завдань державної політики, а зростання нестабільності на світових енергетичних ринках у черговий раз засвідчує нагальність даної проблеми, як для України, так і для світового співтовариства у цілому.

У світлі останніх політичних та економічних реалій розбудова вітчизняного сектору відновлювальної енергетики (ВЕ) є чи не єдиною можливістю для України знизити ризики, пов'язані з високою нестабільністю цін на викопне паливо та геополітичні ризики, пов'язані з імпортною ресурсозалежністю.

На сучасному етапі серед низки факторів, які впливають на розвиток ВЕ, основне місце належить державній політиці у даній галузі. Адже, саме її ефективна і послідовна реалізація із впровадженням результативних економічних важелів дозволяє створити максимально сприятливі умови для залучення інвестицій у проекти ВЕ.

На сьогодні в Україні не існує цілісної системи державної підтримки ВЕ, проте можна спостерігати окремі позитивні приклади вдалого впровадження економічних стимулів розвитку сектору перспективних технологій відновлювальних джерел енергії (ВДЕ).

До основних економічних механізмів стимулювання виробництва енергії з відновлювальних джерел в Україні можна віднести:

- заохочення виробництва енергії за допомогою «зеленого» тарифу;
- податкові та митні пільги;
- стимулювання вітчизняного виробництва оснащення та комплектуючих для об'єктів ВЕ.

1. «Зелений» тариф (ЗТ)

Відповідно Закону України «Про електроенергетику» [35], ЗТ – це спеціальний тариф, за яким закуповується електрична енергія, вироблена на об'єктах, що використовують альтернативні джерела енергії (крім доменного та коксівного газів, а з використанням гідроенергії – вироблена лише малими гідроелектростанціями, потужність яких не перевищує 10 МВт).

При цьому вся електроенергія з ВДЕ розподілена на дві категорії:

1. Електроенергія, для якої встановлений гарантований мінімальний «зелений» тариф: енергія вітру, сонця, малих гідроелектростанцій, біомаси повністю або частково рослинного походження. Мінімальний розмір ЗТ встановлюється на рівні роздрібного тарифу на електроенергію для споживачів другого класу напруги станом на 01.01.2009 року, помноженого на відповідний коефіцієнт ЗТ, який встановлений для кожного виду ВДЕ окремо. Щомісяця розміри ЗТ переглядаються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), шляхом перерахунку в євро на дату їх перегляду відносно курсу євро станом на 01.01.2009 року. При цьому гарантується фіксований мінімальний розмір, встановлений в євро. Це забезпечує виробників електроенергії від коливань курсу гривні стосовно євро та можливої інфляції.

2. Електроенергія, на яку гарантований мінімальний ЗТ не поширюється. У цьому випадку тариф встановлюється НКРЕКП окремо для кожного виробника електроенергії залежно від собівартості виробництва, строку окупності вкладених коштів тощо. У випадку одночасного використання двох або більше відновлювальних джерел енергії виробнику необхідно отримувати ЗТ окремо на кожне джерело.

Електроенергія, куплена за ЗТ, підлягає продажу на Оптовому ринку електричної енергії (ОРЕ) України. ОРЕ зобов'язаний купувати у суб'єктів господарювання, яким встановлено ЗТ, всю електричну енергію, вироблену на об'єктах електроенергетики, що використовують ВДЕ. Українським законодавством не передбачені спеціальні джерела фінансування ЗТ, тому державне підприємство «Енергоринок» повинно планувати свою діяльність

таким чином, щоб забезпечити фінансування виплат за ЗТ, зокрема шляхом встановлення відповідних цін продажу електроенергії постачальникам [36].

Урядом запроваджено поступове зниження ЗТ для установок ВЕ, які будуть введені в експлуатацію або суттєво модернізовані у 2014 р. – на 10%, у 2019 р. – на 20%, 2024 р. – 30% від зазначених поточних тарифів. При цьому суттєво модернізованими вважаються об'єкти ВЕ, вартість модернізації енергетичного обладнання яких становить більше 50% від початкової вартості такого обладнання [37].

Відповідно до внесених змін до [35] щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел власникам приватних будинків, з 1.01.2014 року дозволяється встановлювати на даху приватних домогосподарств фотоелектричні панелі, потужність яких не перевищує 10 КВт і під'єднувати їх до загальної електромережі. Приватні домогосподарства, які виробляють електроенергію за допомогою сонячних панелей, зможуть продавати неспожиту електроенергію ліцензованим енергопостачальникам за ЗТ.

Схема державного економічного стимулювання виробництва електроенергії за допомогою ЗТ встановлена до 01.01.2030 року і поширюється на суб'єктів господарювання, які виробляють електроенергію з ВДЕ на генеруючих об'єктах, ведених в експлуатацію у період її чинності. Держава гарантує закупівлю всього обсягу електроенергії, виробленої з ВДЕ, протягом терміну дії порядку стимулювання і оплату такої енергії у повному обсязі.

2. Податкові та митні пільги

Податковий кодекс України [38] передбачає низку пільг, які можуть бути використані у процесі впровадження проектів, що претендують на отримання ЗТ, а саме:

– звільнення від сплати податку на додану вартість та митних зборів на імпорту матеріалів, устаткування, комплектуючих, що використовуються для виробництва енергії з відновлювальних джерел. Ця норма закону чинна лише

у тому випадку, якщо ідентичне обладнання з аналогічними якісними характеристиками не виробляється в Україні;

– звільнення від податку на прибуток підприємств. Прибуток від основної діяльності компанії, яка виробляє електроенергію виключно з ВДЕ, звільняється від податку на прибуток терміном на 10 років, починаючи з 1.01.2011 року;

– зниження земельного податку на 75% на землі, які надані для будівництва потужностей для виробництва електричної енергії за допомогою ВДЕ;

– звільнення від податкового зобов'язання у вигляді 3% цільової надбавки на виробництво електричної енергії, за умови продажу електроенергії з ВДЕ за межами ОРЕ. Оскільки на сучасному етапі єдиним покупцем електроенергії за ЗТ є ОРЕ, то, можливо, цією пільгою можна буде скористатися у майбутньому, за умови продажу електроенергії за прямими договорами.

3. Стимулювання вітчизняного виробництва оснащення та комплектуючих для об'єктів ВЕ

Законом України [35] встановлені вимоги щодо обов'язкової закупівлі частини товарів та робіт українського походження при реалізації проектів, які претендують на встановлення ЗТ. Так, питома вага місцевої складової повинна становити 50% від загальної вартості будівництва електростанції, якщо вона введена в експлуатацію у 2014 році і пізніше.

Варто зазначити, що сьогодні Україна вже робить впевнені кроки щодо динамічного розвитку сфери сонячної енергетики, використовуючи свій власний природний потенціал. Найбільш помітним представником на ринку виробництва монокристалічних кремнієвих злитків та пластин є ЗАТ «Пілар» (м. Київ), яке експортує свою продукцію багатьом зарубіжним виробникам сонячних елементів, до складу яких входить і найбільша

німецька компанія Q-Cells. Промислове виробництво сонячних елементів та сонячних панелей освоєне на ПАТ «Квазар» (м. Київ). Підприємство володіє повною інфраструктурою, починаючи зі здійснення науково-технічних розробок до промислового виготовлення, має значні виробничі потужності і, при наявності інвестицій, може дати змогу Україні посісти гідне місце на світовому ринку компонентів для геліоенергетики. Виробництво, монтаж та сервісне обслуговування вітроенергетичних установок мегаватного класу на українському ринку представлено українсько-німецьким підприємством «Фурлендер Віндтехнолоджі» (м. Краматорськ).

Вдале впровадження вищезгаданих заходів державної підтримки розвитку ВЕ в Україні стало потужним імпульсом активізації розбудови енергетичних потужностей ВЕ.

Так, загальна кількість об'єктів ВЕ станом на кінець 2013 року збільшилась на 31,1% порівняно з 2012 роком, та майже у 2 рази перевищила аналогічний показник 2011 року (Рисунок 5.1).

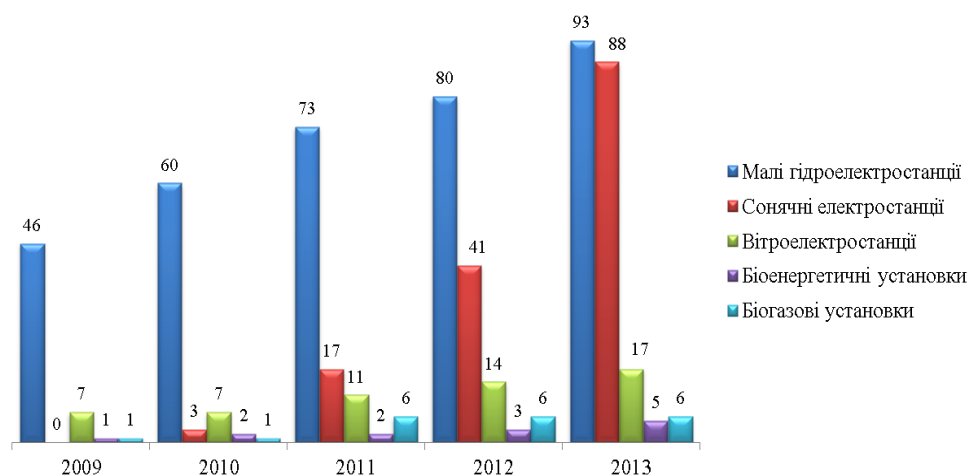

Рисунок 5.1 – Кількість об'єктів ВЕ в Україні у 2009-2013рр. [39]

Загальна потужність введених в експлуатацію об'єктів ВЕ станом на кінець 2013 року становила 1254,2 МВт, що більш ніж у 2 рази перевищило показник 2012 року і у 3 рази – 2011 року (Рисунок 5.2).

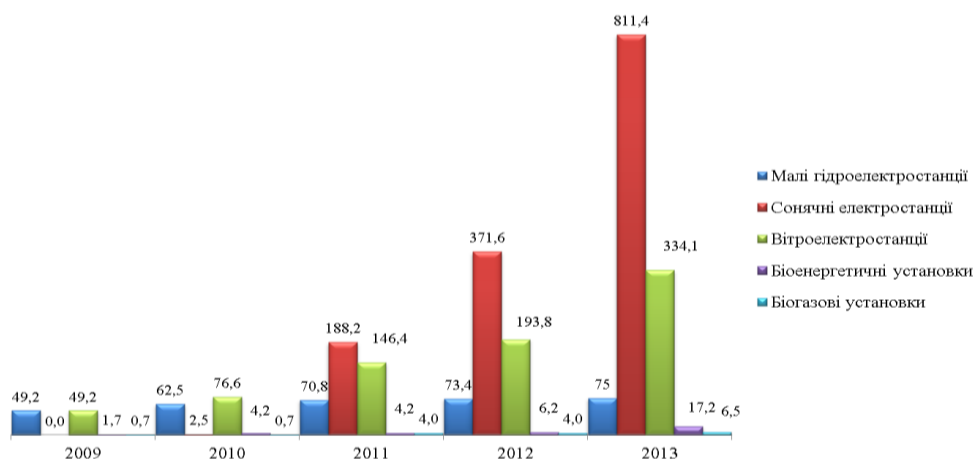

Рисунок 5.2 – Встановлена потужність об’єктів ВЕ в Україні (МВт)
у 2009-2013рр. [39]

Інтенсивне нарощування потужностей об’єктів ВЕ спостерігалось до початку II півріччя 2013 року і було обумовлено змінами у законодавстві, які вступили у дію з 1 липня 2013 року, стосовно обов’язкової вимоги щодо закупівлі частини товарів та робіт українського походження при реалізації проектів, які претендують на встановлення ЗТ. Багато компаній, що вже розгорнули будівництво електростанцій, поспішали ввести у дію максимальну кількість потужностей до настання законодавчо зазначеного дедлайну.

Сумарна кількість виробленої електроенергії за 2013 рік на основі ВДЕ становила 1522,4 млн. кВт/год., що майже у 2 рази перевищило показник 2012 року, та у 4,5 рази аналогічний показник 2011 року (Рисунок 5.3).

Проте, незважаючи на досить стрімку динаміку розвитку ринку ВЕ в Україні, частка ВДЕ у кінцевому споживанні електричної енергії залишається достатньо низькою і станом на кінець 2013 року становила близько 1%. На сьогодні виробництво електроенергії в Україні базується на атомній енергетиці, питома вага у загальному електричному балансі держави якої у 2013 році становила 47%, частка генеруючих компаній ТЕС та ТЕЦ, які

працюють на вугіллі, природному газі, мазуті – 46%, внесок великих ГЕС становив близько 6% [39].

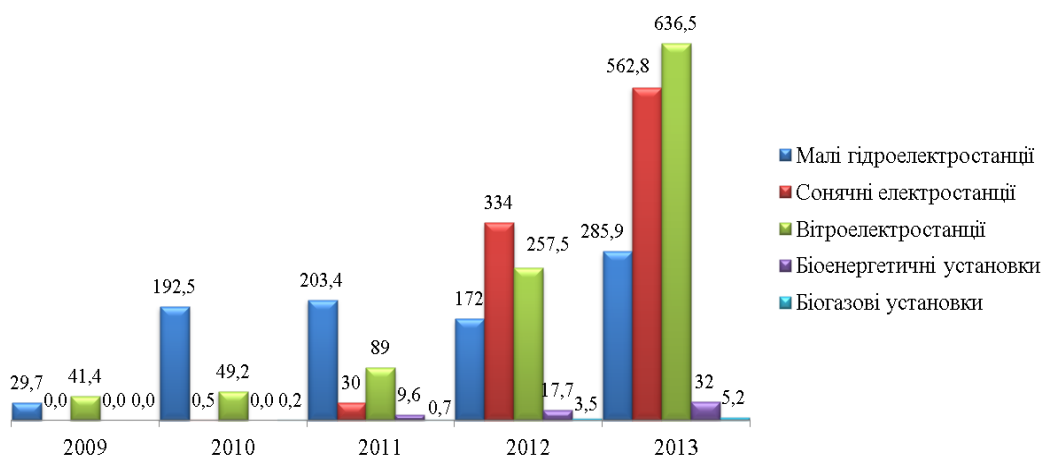

Рисунок 5.3 – Кількість виробленої енергії з ВДЕ в Україні (млн. кВт/год) у 2009-2013рр. [39]

Це свідчить про те, що сьогодні ВДЕ в енергетичній політиці України відіграють лише другорядну роль, а існуюча регуляторна політика у галузі ВЕ, має значний потенціал для покращення.

До основних бар'єрів, які знижують ефективність розгортання ВЕ в Україні можна віднести:

1. Відсутність чіткої довгострокової стратегії розвитку сектору ВЕ. На сьогодні в Україні затверджений Національний план дій з ВЕ (НПД ВЕ) з встановленою метою зеленої генерації на рівні 11% до 2020 року. Однак, згаданий документ та план заходів щодо його реалізації, містить низку недоліків, що ставить під сумнів його виконання у повному обсязі. НПД ВЕ не містить ані переліку конкретних заходів, які необхідно вжити для виконання поставлених цілей, ані удосконалення існуючого економічного інструментарію за допомогою якого можна досягти зазначених показників. Крім того, розрахунки різних сценаріїв енергоспоживання України до 2020 року у НПД ВЕ розроблялися на основі Енергетичної стратегії України (ЕСУ) 2012 року. Зважаючи на кардинальні зміни в економічному та політичному житті України за останній рік та їх вплив на розвиток

вітчизняного паливно-енергетичного комплексу, ЕСУ у деякій мірі втратила свою актуальність, і задані у ній вектори розвитку енергетичного сектора потребують суттєвого коригування [40].

2. Лобіювання вуглеводневої і ядерної енергетики та відсутність обґрунтованої системи ціноутворення, яка б відображала екологічні і соціальні витрати у ринковій ціні одиниці традиційної енергії. Адже реальна вартість енергії, згенерованої за допомогою викопних енергоресурсів, враховує низку прихованих факторів (негативний вплив на навколишнє природне середовище, здоров'я людей, глобальний вплив на клімат планети, страхування на випадок екологічних катастроф тощо). У рамках проекту «ExternE» [41], автори дійшли висновку, що у разі прийняття урядом до уваги вищезазначених зовнішніх витрат, багато видів ВДЕ не потребували б підтримки з боку держави: собівартість електроенергії, згенерованої електростанціями на вугіллі та мазуті, зросла б удвічі, а на газу – на 30%.

Так, в Україні різниця у тарифах між традиційною та «зеленою» електроенергією є надвисокою, що не дозволяє останній конкурувати з традиційними технологіями енерговиробництва. Вартість генерації сонячної енергії майже у 24 рази перевищує вартість електроенергії, виробленої на атомних станціях, енергії, згенерованої біоенергетичними станціями, – у 6,5 рази, вітроелектростанціями – у 5,9 рази [42].

3. Російська військова інтервенція.

Анексія Криму. Постачання електроенергії об'єктами, що знаходяться на тимчасово окупованій території АР Крим до Об'єднаної Енергетичної Системи України (ОЕСУ) припинено з квітня 2014 року. Це суттєво зменшило частку ВДЕ у загальному балансі електричної енергії України. Адже 34,6% об'єктів ВЕ розташовані саме на півострові Крим, де є найкращі кліматичні умови для освоєння потенціалу ВДЕ, сонячного та вітрового зокрема.

Військовий конфлікт на сході України. Збройне протистояння у частині Луганської та Донецької областей значно погіршує економічні показники

розвитку та інвестиційний клімат в Україні. Очевидно, що його наслідком буде відтік іноземних інвестицій у коротко- та середньостроковій перспективі.

4. Низка недоліків, пов'язаних з функціонуванням ЗТ, а саме:

– позбавлення права електростанцій, що одночасно використовують традиційні і ВДЕ, претендувати на отримання ЗТ. Відповідні заходи щодо встановлення ЗТ пропорційно до частки відновлювальних джерел, які використовуються під час виробництва електричної енергії, могли б сприяти більш широкому використанню ВДЕ;

– враховуючи відсутність на сучасному етапі достатньо розвиненої мережі підприємств, що спеціалізуються на розробці і виготовленні обладнання та комплектуючих для електростанцій на ВДЕ, вимога щодо обов'язкової закупівлі частини товарів та робіт українського походження при реалізації проектів, які претендують на встановлення ЗТ (50% від загальної вартості будівництва електростанції, якщо вона введена в експлуатацію у 2014 році), може обумовити певні перешкоди у впровадженні енергетичних проектів, пов'язаних з отриманням ЗТ. На даному етапі цю проблему можна було б вирішити коливанням величини ЗТ – встановлювати більш високий показник ЗТ для енергетичних проектів з низькою вітчизняною складовою і більш низький – для проектів з високою місцевою складовою;

– державна гарантія щодо застосування поточної схеми ЗТ не надається на початкових стадіях будівництва генеруючих об'єктів, а лише при введенні їх в експлуатацію. Тому існує певний ризик, особливо для довгострокових проектів, що вона буде скасована до завершення будівництва електростанцій [43].

5. Стан національної електричної мережі. Незадовільний технічний стан електромереж (52% потребують термінового оновлення) унеможливиле швидке пристосування до додавання значної кількості електроенергії, згенерованої за допомогою ВДЕ. Тому, перспективний розвиток ВЕ потребує оптимізації та модернізації національної електричної

мережі, що дозволить суттєво збільшити пропускну спроможність ліній електропередач та підвищити надійність роботи ОЕСУ.

6. Недостатнє державне фінансуванням наукових досліджень і розробок, у галузі ВЕ зокрема. Так, за період 2005-2013 рр., частка видатків на науку у ВВП не перевищувала 0,3%. Загалом, Україна має широку мережу вищих навчальних закладів і володіє розвиненою промисловою базою, здатною виробляти складне обладнання, що є основою для розвитку вітчизняних досліджень у галузі чистих технологій.

7. Недостатнє екстраполювання закордонного досвіду щодо стимулювання розвитку ВЕ, а саме гальмування запровадження низки дієвих стимулів для розвитку галузі, таких як обов'язкові квоти на споживання «зеленої» електроенергії, тендери на будівництво об'єктів ВЕ тощо [44].

Наразі Україна, маючи колосальний потенціал всього спектру ВДЕ, робить перші кроки щодо розбудови вітчизняної галузі ВЕ. Для більш динамічного втілення у життя цього вектору необхідні кардинальні зміни державної енергетичної політики, перегляд стратегії розвитку енергетичного сектора України у довгостроковій перспективі. Адже на сьогодні уряд України робить серйозний акцент на збільшенні видобутку органічного палива. При цьому дуже незначна увага приділяється тому факту, що ці джерела енергії є вичерпними, тому спрямування значної кількості інвестицій в їхню розробку не є занадто логічним кроком. Такий заданий напрям є лише тимчасовим розв'язанням проблеми. Крім того, тривалий період використання новостворених генеруючих потужностей на викопному паливі призведе до залежності від обраного напрямку і визначить баланс викидів парникових газів до середини поточного століття. Внаслідок цього, Україна буде не підготовлена до можливих майбутніх зобов'язань стосовно захисту клімату, які є досить вірогідними у разі подальшої європейської інтеграції енергетичних ринків.

На сучасному етапі розвитку технологій ВЕ лише послідовна державна фінансова підтримка дозволить зберегти заданий темп розбудови генеруючих

об'єктів ВЕ, які зможуть гарантувати економічні та екологічні вигоди у довгостроковій перспективі для України. Тому, сьогодні, поряд з розробкою нових технологій отримання, зберігання та передачі «зеленої» енергії, постає об'єктивна необхідність вдосконалення організаційно-економічних механізмів стимулювання розвитку «зеленої» енергетики з метою створення повноцінно функціонуючого ринку ВЕ.

6 УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ЛОГІСТИКИ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Міжнародний та вітчизняний досвіди господарювання свідчать, що запорукою підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств в умовах інноваційного розвитку є раціональне управління ресурсним потенціалом. Це потребує поглибленого вивчення сучасних закономірностей формування та руху ресурсів у організаційно-виробничому процесі на основі використання сучасних методів управління ними, до яких безпосередньо належить логістика. Особливої актуальності це набуває в період кризи, коли підприємства повинні організувати свою діяльність так, щоб мінімізувати витрати, пов'язані з рухом та зберіганням товарно-матеріальних цінностей від первинного джерела до кінцевого споживача [45].

Логістика сьогодні набуває ще більш важливого значення, особливо в умовах зростання масштабів світової економіки та ускладнення господарських зв'язків. Серед багатьох фахівців у сфері логістики домінує точка зору, згідно з якою вдосконалення управління матеріально-технічним постачанням повинно бути направлене на мінімізацію господарських витрат. Тобто оптимальне управління ресурсами підприємством має ґрунтуватися на логістичній концепції, яка сприяє інтеграції всіх процесів на підприємстві, починаючи від доставки до нього сировини постачальниками, і закінчуючи реалізацією готової продукції кінцевим споживачам [46].

В існуючих ринкових умовах ресурсний потенціал слід розглядати як рушійну економічну основу, реальну силу розвитку підприємства, що характеризується низкою показників, які відображають не тільки наявні ресурси, а й їхні резерви (потенціал), які можуть бути використані за певних умов.

Досягти ефективності управління ресурсним потенціалом промислового підприємства можна за рахунок раціонального його

використання. Це потрібно для отримання бажаного кінцевого результату у вигляді виробництва високоякісної продукції з метою отримання планових фінансових показників [47].

На думку джерела [48] сутність поняття «потенціал підприємства» полягає в інтегральному відображенні поточних та майбутніх можливостей економічної системи трансформувати ресурси за допомогою властивих персоналові підприємницьких здатностей в економічні блага, максимально задовольняючи корпоративні та суспільні інтереси. Тобто, потенціал підприємства – це складна система, яка характеризується чотирма головними ознаками:

1. Визначається реальними можливостями підприємства у різних сферах (як реалізованими, так і нереалізованими).

2. Характеризується певним обсягом ресурсів, як залучених у виробництво, так і не залучених, але підготовлених до використання.

3. Визначається не лише наявними можливостями, але й навичками різноманітних категорій персоналу щодо його використання.

4. Рівень і результати реалізації потенціалу підприємства (обсяг виробленої продукції або отриманого прибутку) також визначаються формою підприємництва й адекватною їй організаційною структурою [48].

Ресурсний потенціал підприємства – це сукупність взаємопов'язаних ресурсів, які використовуються для виробництва продукції, а також спроможність працівників використовувати їх з метою виробництва та реалізації продукції для отримання максимального прибутку. Він є багатокомпонентним. Як правило, величина цього потенціалу визначається обсягом окремих видів ресурсів (матеріальних, трудових, нематеріальних, інформаційних та фінансових), які перебувають у розпорядженні підприємства [49].

Ресурсний потенціал підприємства характеризує не весь запас конкретного ресурсу, а ту його частину, яка залучена у виробництво з урахуванням економічної доцільності та досягнень науково-технічного

прогресу і включає в себе не тільки сформовану систему ресурсів, а й нові альтернативні ресурси та їхні джерела [50].

На основі аналізу поняття «ресурсний потенціал підприємства» та його основних компонентів, нами удосконалено структуру ресурсного потенціалу. Вказані вище групи ресурсів, на нашу думку, не дають змогу комплексно оцінити сутність та необхідність окремих їх видів логістичних системах промислових підприємств. Так, авторами запропоновано власну структуру складових елементів ресурсного потенціалу (див. Рисунок 6.1)

Рисунок 6.1 – Авторський підхід до виділення складових елементів ресурсного потенціалу в логістичній системі промислового підприємства

Запропонований підхід до виділення складових елементів ресурсного потенціалу промислових підприємств є більш повним, системним та раціональним, так як він дозволяє логічно розподілити ресурси залежно від їх функціонального спрямування.

Так, матеріальні ресурси забезпечують безперебійне функціонування виробничого процесу за рахунок предметів і засобів праці; нематеріальні

ресурси – дозволяють розробляти та патентувати власні підходи до управління виробництвом, створюючи тим самим потужну репутацію для компанії; технічні ресурси (або основні фонди) – беруть участь у процесі виробництва з метою перетворення матеріальних ресурсів у товар; фінансові ресурси – забезпечують мобілізацію коштів для запуску виробничого процесу; людські ресурси – формують основу сильного кадрового складу; інформаційні ресурси – створюють умови для швидкого та легкого обміну інформацією між відділами, а також для автоматизованого управління процесом виробництва, і нарешті, інноваційні ресурси – є основою всіх процесів на підприємстві і покликані виконувати найважливішу функцію: одержання різного роду продуктових, технологічних й організаційних переваг над конкурентами.

Тепер детальніше розглянемо кожен групу ресурсів.

- *Матеріальні ресурси* – сукупність предметів і об'єктів праці, комплекс речей, на які людина впливає за допомогою засобів праці з метою пристосування їх для задоволення своїх потреб і використання в процесі виробництва.

Матеріальні ресурси, залежно від їх призначення у виробничо-технологічному процесі, укрупнено поділяються на такі групи (Рисунок 6.2): сировина (для виробництва матеріальних та енергетичних ресурсів); матеріали (для основного і допоміжного виробництва); напівфабрикати (для подальшої обробки); комплектуючі вироби (для виготовлення кінцевого продукту); готова продукція (для забезпечення споживачів товарами).

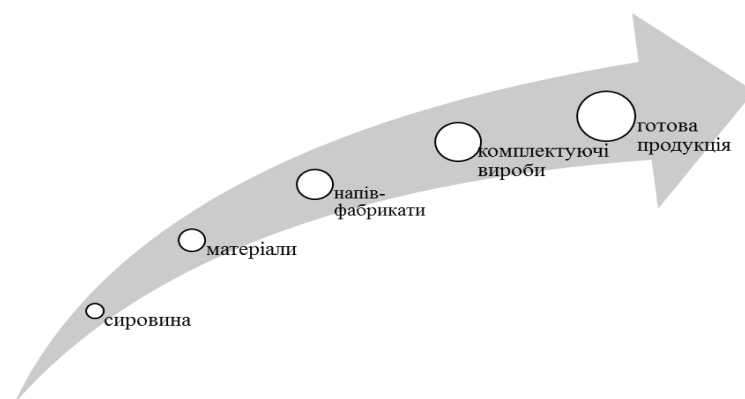

Рисунок 6.2 – Групи матеріальних ресурсів

Сировина. Це сирі матеріали, які в процесі виробництва утворюють основу напівфабрикату або готового продукту. Насамперед, варто виділити промислову сировину, яка, в свою чергу класифікується на мінеральну і штучну.

До мінеральної паливо-енергетичної сировини відносяться: природний газ, нафта, вугілля, горючі сланці, торф, ура; до металургійної – руди чорних, кольорових і благородних металів; до гірничо-хімічної – агрономічні руди (для виробництва добрив), барит (для отримання білих фарб і як наповнювач), плавиковий шпат (використовується в металургії, хімічній промисловості), сірка (для хімічної промисловості та сільського господарства); до технічної – алмази, графіт, слюда; до будівельної – камінь, пісок, глина, до машинобудівної сировини – метал, а також конструкційні матеріали, які виробляють легка, хімічна, деревообробна промисловість, і т.д.

До штучної сировини відносяться синтетичні смоли і пластичні маси, синтетичний каучук, замінники шкіри, різні мийні засоби.

Матеріали. Це основа для виробництва напівфабрикатів, комплектуючих виробів, товарів виробничого та споживчого призначення. Матеріали поділяються на основні і допоміжні. До основних відносяться ті їх види, які безпосередньо входять до складу готового продукту; до допоміжних – які не входять до його складу, але без яких неможливо провести технологічні процеси з виготовлення продукції.

Напівфабрикати. Це напівпродукти, які повинні пройти одну або кілька стадій обробки, перш ніж перетворяться на кінцевий товар. Напівфабрикати поділяють на дві основні групи. До першої групи належить частково виготовлена продукція всередині окремого підприємства, що передається одним виробничим підрозділом іншому. Другу групу складають напівфабрикати, одержані по кооперації від одного промислового підприємства іншому. Напівфабрикати можуть піддаватися як разовій обробці, після чого вони перетворюються на готову продукцію, так і багаторазовій, за розробленими технологічним процесам.

Комплектуючі вироби. Це готова продукція, яка по кооперації поставляється одним промисловим підприємством іншому для виробництва кінцевого готового продукту. З комплектуючих виробів власне і збирається кінцева готова продукція.

Кінцева готова продукція. Це товари виробничого або споживчого призначення, призначені для реалізації проміжним або кінцевим споживачам, які випускаються промисловими підприємствами. Індивідуальні споживчі товари бувають тривалого (багаторазового) і короткочасного користування, повсякденного попиту, попереднього вибору, особливого попиту [51].

- *Нематеріальні ресурси* – це складова потенціалу підприємства, здатна забезпечувати економічну користь протягом тривалого періоду. Для цієї складової характерні відсутність матеріально-речової основи і невизначеність розмірів майбутнього прибутку від її використання [52].

В логістичних системах промислових підприємств їх поділяють на три категорії (Рисунок 6.3): «гудвіл» (репутація), власні технології, стратегічні активи.

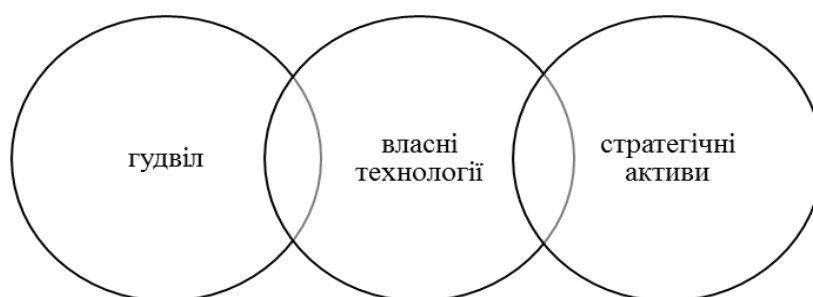

Рисунок 6.3 – Складові нематеріальних ресурсів у логістичних системах промислових підприємств

«Гудвіл» (репутаційні активи) – марки, імідж і т.д., наявність яких сприяє зміцненню довіри партнерів і споживачів логістичних послуг до їх виробника, що виражається в підвищенні обсягів продажів, а нерідко і цінових преміях.

Власні технології включають патенти, авторські права і виробничі секрети, що дозволяють з вигодою використовувати унікальні знання (у тому числі організаційні та управлінські).

Стратегічні активи – наявні у системи (організації) переваги, завдяки яким вона займає найбільш вигідну конкурентну позицію, в тому числі монополістичну, або обслуговує унікальний сегмент ринку (ноу-хау, раціоналізаторські пропозиції тощо) [53].

- *Технічні ресурси* (виробничі основні фонди) – це частина засобів виробництва, які беруть участь у процесі виробництва за період більше 1 року, зберігаючи при цьому матеріальну форму і властивості, а також переносять свою вартість на готову продукцію частинами у вигляді амортизаційних відрахувань (Рисунок 6.4) [54].

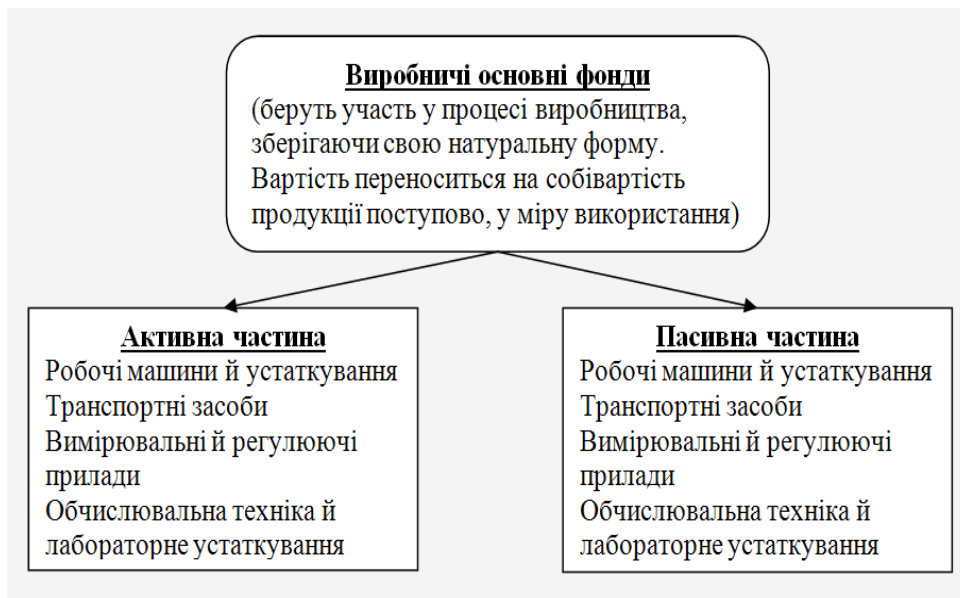

Рисунок 6.4 – Складові технічних ресурсів (виробничих основних фондів)

- *Трудові ресурси* – частина працездатного населення, яка володіє фізичними й розумовими здібностями і знаннями, необхідними для здійснення корисної діяльності. Їх розподіляють за рядом ознак (Рисунок 6.5).

Рисунок 6.5 – Класифікаційні ознаки трудових ресурсів

Поняття «трудові ресурси» ширше, ніж поняття «економічно активне населення», оскільки включає ще і працездатних непрацюючих людей та тих, що навчаються на денному відділенні. Реально за поняттям «трудові ресурси» стоїть кількість населення, яку можна примусити працювати, тобто яка фізично здатна працювати [55].

- *Фінансові ресурси* – кошти, що перебувають в розпорядженні підприємств і призначені для виконання ними певних фінансових зобов'язань (закупівля матеріальних та функціональних ресурсів, оплата праці та ін.). Фінансові ресурси підприємств формуються за рахунок власних, позичкових та залучених коштів (Рисунок 6.6) [56].

- *Інформаційні ресурси* – документи і масиви документів в інформаційних системах, а також внутрішня звітність стосовно процесів, які проходять на підприємстві.

Аналіз складу і властивостей інформаційних ресурсів обумовлює необхідність використання двох підходів до сутності даної категорії, які містять технічну й економічну складові.

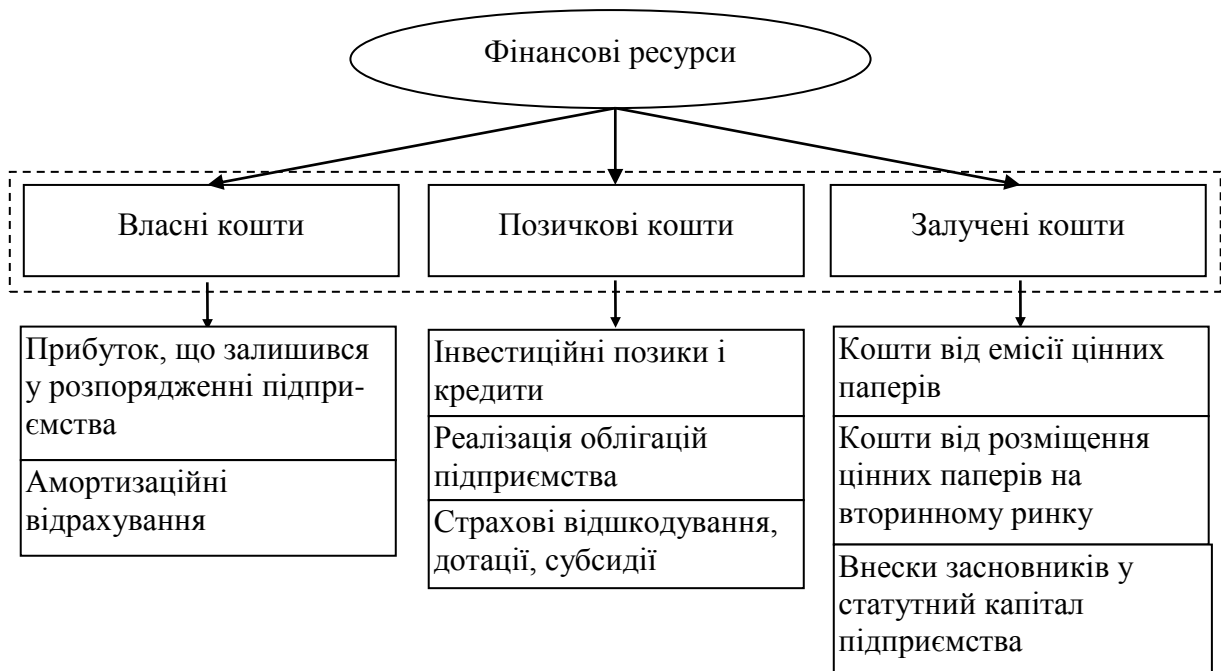

Рисунок 6.6 – Структура фінансових ресурсів підприємства

Як технічна категорія інформаційні ресурси представляють сукупність інформаційних об'єктів, відображених у знаковій формі на матеріальних носіях, що містять інформацію про події та процеси реального світу. Інформаційні ресурси можуть бути представлені документами і масивами документів як у паперових, так і в автоматизованих інформаційних системах, базами і банками даних, файлами, директоріями та іншими інформаційними об'єктами.

Як економічна категорія інформаційні ресурси являють собою відокремлені знання людини про процеси або явища, представлені у формалізованому вигляді та відображені на твердому носії, застосування яких сприяє утворенню вартості продуктів та послуг.

Інформаційний ресурс як сукупність даних, що мають смислове навантаження відображає всю виробничо-господарську діяльність підприємства і документально зафіксовані на різного виду носіях. Вони можуть бути використані в управлінні як чинник збільшення обсягу виробництва і підвищення його ефективності.

Якщо ж розглядати інформаційні ресурси на мікрорівні, то вони виступають безпосереднім продуктом інтелектуальної діяльності найбільш кваліфікованої й творчо активної частини персоналу підприємства. Інакше кажучи, інформаційні ресурси ототожнюються, по суті, зі всією корисною інформацією, що її виробляють кадри підприємства. Основу інформаційних ресурсів складають результати наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок (НДДКР), які дають змогу створювати наукомісткі вироби, використовувати технічні та наукові ідеї, зафіксовані в різних документах та виданнях. Як особливу частину виділяють активні інформаційні ресурси, тобто інформацію, доступну для автоматизованого пошуку, зберігання, обробки (програми, бази даних, бази знань, документи тощо) та широкого користування [57].

• *Інноваційні ресурси* – інтелектуальний капітал, наявний на підприємстві, нові науково-технічні, технологічні, управлінські розробки у цій області. Досить загальне визначення інтелектуального капіталу звичайно має на увазі суму знань всіх працівників підприємства. Одержання різного роду продуктових, технологічних й організаційних переваг над конкурентами є основною функцією інтелектуального капіталу, а відповідно й інноваційних ресурсів [58].

У загальному випадку в структурі інтелектуального капіталу розрізняють три складові:

1) людський (особистісний) капітал: знання, навички, досвід, ноу-хау, творчі здібності, креативний спосіб мислення, моральні цінності, культура праці та ін.;

2) організаційний (структурний) капітал: патенти, ліцензії, ноу-хау, програми, товарні знаки, промислові зразки, технічне й програмне забезпечення, організаційна структура, корпоративна культура й т.п.;

3) споживчий капітал (його слід трактувати більш широко, як інтерфейсний капітал): зв'язки з економічними контрагентами (постачальниками, споживачами, посередниками, кредитно-фінансовими

установами, органами влади та ін.), інформація про економічних контрагентів, історія взаємин з економічними контрагентами, торговельна марка (бренд) [59].

Аналіз тенденцій розвитку промислових підприємств, дає нам змогу зробити висновок, що особливості виробничих процесів, особливо в період їх інноваційної спрямованості, змушують підприємства-виробників зменшувати кількість виробничих та страхових запасів ресурсів. З метою їх ефективного розподілу та використання доцільно застосовувати логістичні підходи.

Метою логістичного управління ресурсами є досягнення високої економічної ефективності логістики запасів, що передбачає знаходження компромісу між зменшенням витрат, пов'язаних із запасами, задоволенням потреб споживачів промислової продукції та забезпеченням потреб виробничого процесу [60].

За даними Європейської логістичної асоціації, застосування логістичних принципів управління матеріальними потоками забезпечує скорочення запасів на 30-70% (за даними промислової асоціації США – на 30-50%), циклу просування продукції – на 25-40% [61].

Серед найчастіше використовуваних логістичних систем та методів є:

Just-in-Time (точно в термін) або JT – це концепція управління виробництвом, яка спрямована на зниження кількості запасів. Відповідно до цієї концепції, необхідні комплектуючі і матеріали надходять в потрібній кількості, в потрібне місце і в потрібний час. У першу чергу, JT застосовується до процесів, які регулярно повторюються. Це виробничі процеси, в яких вироби або компоненти виробляються серійно (крупносерійно, масово). Основними цілями JT є нуль дефектів; нульовий час встановлення заготовок; нульові запаси; нуль зайвих операцій; нульовий час очікування.

Система KANBAN («kanban» в перекладі з японської означає «карта») – система планування та управління запасами і матеріальними потоками між окремими операціями з метою виробляти і постачати бездефектні деталі і

напівфабрикати на складання або подальшу обробку саме тоді, коли вони потрібні споживачам. Відмінність системи *KANBAN* від традиційної системи планування полягає в тому, що остання функціонує згідно з принципом «виштовхування» раніше визначеної партії деталей чи вузлів на наступні операції і не реагує на те, чи потрібні вони там фактично в такій кількості і в цей конкретний час. Система ж *KANBAN* побудована на протилежному принципі. Ритм праці, обсяг та номенклатуру деталей, що перебувають у виробництві, визначає не заготівельна ланка, а випускні лінії кінцевого складання. Важливими елементами *KANBAN* є: 1) система «Тодзіка», яка полягає в регулюванні кількості задіяних на ділянках робочих при коливанні попиту на продукцію; 2) система «Дзидока» – автономний контроль якості продукції безпосередньо на робочих місцях [62].

MRP I (система планування матеріальних ресурсів) – концепція планування потреби виробництва в матеріальних ресурсах, яка для визначення потреб використовує інформацію про структуру і технологію виробництва кінцевого продукту, календарний план виробництва, дані складських запасів, договорів поставки матеріалів і комплектуючих тощо. Процес функціонування *MRP*-системи включає автоматичне формування замовлень на закупівлю і внутрішнє виробництво необхідних комплектуючих. Іншими словами, *MRP*-система оптимізує час поставки комплектуючих, зменшуючи виробничі витрати і підвищуючи ефективність виробничої діяльності [63].

MRP II (система планування виробничих ресурсів) – концепція управління виробничим підприємством, що ґрунтується на взаємопов'язаному плануванні виробничих потужностей, потребі в матеріалах, фінансах і кадрах. *MRP II*-методологія підтримує оперативне планування продукції і матеріалів у натуральних одиницях, фінансове планування у вартісних одиницях. Ця система, на відміну від *MRP*-системи, має можливості прогнозування і моделювання.

OPT-система (планування та оптимізації виробничих процесів), відома також як «ізраїльський KANBAN». Основний принцип OPT – виявлення у виробництві вузького місця або критичних ресурсів. У їх якості можуть виступати: запаси сировини і матеріалів; машини й устаткування; техпроцеси; персонал.

ERP-система (планування ресурсів підприємства) – концепція узгодженого рішення завдань обліку, контролю, планування й управління виробничими і фінансовими ресурсами підприємства. ERP-система – інтегрована інформаційна система управління, що дає змогу створити єдине інформаційне середовище для автоматизації планування, обліку, контролю, управління й аналізу всіх основних господарських процесів підприємства [64].

ABC, XYZ – методи управління запасами. Використання ABC-аналізу дозволяє нормувати, і здійснювати контроль за станом запасів, який полягає в розділенні номенклатури (N) товарно-матеріальних цінностей, які підпадають під реалізацію, на три нерівномірних підмножини A, B, C на основі деякого формального алгоритму. Група A містить постачальників, сукупний обсяг поставок яких становить 80%, що здійснюють максимальний вплив на підприємство, група C – постачальники, сукупний обсяг поставок яких дорівнює 5%, усі інші постачальники належать до групи B. Використання XYZ-аналізу дозволяє встановити, наскільки стабільними є обсяги поставок кожного з постачальників. Група X містить стабільних постачальників, коефіцієнт варіації яких не перевищує 10%, група Z характеризує нестабільних постачальників, коефіцієнт варіації яких становить більше 25%, усі інші постачальники належать до групи Y [65].

Отже, основою стабільного та ефективного розвитку промислового підприємства, особливо в період інноваційних зрушень, є раціональне управління його ресурсним потенціалом, кількісні та якісні характеристики якого відображають впорядковану сукупність ресурсів, що включають матеріальні, нематеріальні, технічні, фінансові, трудові інформаційні та

інноваційні ресурси. Закономірним результатом використання ресурсного потенціалу підприємства на засадах логістики є насамперед виробництво продукції високої якості, що дає можливість отримання високої віддачі. Ресурсний потенціал підприємства слід розглядати, з одного боку, як специфічну економічну категорію, що є наслідком взаємодії всіх ресурсів в логістичній системі підприємства, не лише наявних, а й прихованих, а з іншого – як економічну основу підприємства, що характеризується системою показників, які відображають не тільки наявні ресурси, а й їхні резерви (інновації), які можуть бути використані за визначених умов.

7 ВЗАЄМОДІЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ

Однією з найбільш значимих тенденцій в економіці України в останні десятиліття стала необхідність адаптації регіональної політики до процесів глобалізації і переходу на інноваційний шлях розвитку. Ці зміни стосуються і інфраструктури регіонів. За роки радянської влади Україна з аграрної країни, де в сільському господарстві було зайнято близько 80% працездатного населення перетворилася на промислово-аграрну країну, у якій кількість міського населення перевищує $\frac{3}{4}$ від загальної кількості населення країни. Разом із розвитком промислових підприємств навколо них та їхнім коштом створювалася і розвивалася відповідно інфраструктура для сімей їхніх працівників, що вирішувало загальні соціальні проблеми. Особливо це стосувалося невеликих міст та містечок, де нерідко більшість працездатного населення працювало на одному великому підприємстві.

Останніми роками більше уваги приділялося розвитку комп'ютерних комунікацій та мережі торгових точок, а всі наукові та технічні досягнення були спрямовані на підвищення конкурентоспроможності підприємств, а не покращання добробуту населення і суспільства в цілому. Крім того, у практиці вітчизняного господарювання склалася думка про вирішальну роль маркетингу та інноваційної діяльності в досягненні успіху у веденні бізнесу. З цим не можна не погодитись, оскільки вкладені кошти в розроблення інноваційної продукції та проведення відповідного комплексу маркетингу швидко окупаються. Проте інновації в економіці зовсім не підкріплюються інноваціями соціального характеру. У довгостроковій перспективі врахування інтересів лише однієї сторони в ланці «підприємство – людина» (у цьому випадку підприємств) не призводить до підвищення добробуту суспільства в цілому, тому на сьогодні мають популяризуватися й інші напрями у взаємовідносинах між суб'єктами господарювання та

суспільством [66, 67]. Таким видом взаємовідносин, що динамічно розвивається, є взаємодія підприємств і суспільства у рамках концепції корпоративної соціальної відповідальності. Ключовим аспектом цієї концепції є активізація зусиль вітчизняних підприємств щодо розвитку соціальної сфери регіону, де вони розташовані.

Уже сьогодні підприємства відчують, що з'являється коло питань, з якими вони раніше не стикалися. Це особливо проявляється при виході діяльності на зовнішній ринок. Коли вони вже не можуть не виконувати ті міжнародні вимоги, які стосуються ведення етичного бізнесу. Надання зарубіжним партнерам інформації про реалізовані соціальні програми спрощує встановлення бізнес-відносин. На засіданні круглого столу «Соціально-відповідальний бізнес та гідна праця. Участь профспілок в управлінні підприємством» президент Української асоціації якості П. Калита відзначив досвід розвинутих країн, де найбільшого успіху досягають тільки ті компанії, які декларують своєю головною метою не збільшення прибутку, а соціальні цінності [68].

Одним з найменш популярних напрямів соціальної відповідальності сучасних промислових підприємств в Україні є підтримка власних об'єктів соціальної інфраструктури. З позицій керівників компаній це пояснюється фінансовою обтяжливістю утримання соціальних об'єктів. Власники промислових підприємств вважають, що за рахунок повного або часткового позбавлення від соціальної інфраструктури є можливість зосередити свої ресурси, у тому числі й фінансові, на розвитку виробництва. Якщо для великих міст (п'яти міст-мільйонерів та міст із населенням від 300 тис. до одного мільйона чол.) втрата соціально значимих закладів інфраструктури припустима (на утриманні міських бюджетів існують аналогічні об'єкти), то для середніх обласних, районних центрів та дрібних містечок ліквідація соціальних об'єктів бюджетоутворюючих промислових підприємств залишила регіони фактично на рівні виживання. При цьому на сьогодні

очевидно, що відмова від соціальної інфраструктури насправді не спасла жодне підприємство.

Соціально-економічне становище регіонів України погіршується ще й тим, що державні установи на місцевому рівні та органи місцевого самоврядування не в змозі належним чином виконувати покладені на них соціальні функції, зокрема в частині утримання переданих на їх баланс об'єктів соціальної інфраструктури. Упродовж багатьох років в Україні спостерігається прихований дефіцит бюджетів різних рівнів, що призводить до недофінансування життєво важливих державних сфер діяльності, серед яких освіта, охорона здоров'я, культура, масовий спорт тощо. Особливо гостро ця проблема відчутна у містах, де немає великих і фінансово стабільних підприємств, що можуть, хоч частково взяти на себе роль соціального захисту місцевого населення, зокрема за рахунок надання соціальних послуг власних закладів відповідної інфраструктури.

Зрозуміло, що двох теоретично обґрунтованих крайніх станів соціальної інфраструктури великих підприємств: коли підприємство утримує всі об'єкти соціальної інфраструктури на певній території, як нерідко за радянських часів, та коли підприємство зовсім не займається проблемами соціальної сфери, насправді в світі не існує. На одних підприємствах переважає перша точка зору (коли на підприємство фактично покладаються безліч соціальних функцій у регіоні; такий підхід характерний здебільшого для великих бюджетоформуючих промислових підприємств), на інших – друга (що протирічить концепції соціальної відповідальності бізнесу). Якщо, наприклад, японські промислові кола більше тяжіють до першого стану, то європейські та підприємства США – до другого.

Вітчизняні підприємства у сучасних умовах господарювання усе більше тяжіють до другої точки зору, хоч і не до крайнього його стану, оскільки якусь кількість соціальних об'єктів вони все-таки утримують з різних на те причин. Проте погіршення фінансово-економічного становища промислових підприємств зумовило активізацію процесів ліквідації об'єктів

соціальної сфери, що знаходилися у підпорядкуванні цих суб'єктів господарювання. У результаті багато соціальних об'єктів, що були в складі значною мірою великих та середніх державних підприємств були передані на баланс місцевих органів влади, які не готові до додаткового фінансового та організаційного тягаря, що несе за собою управління соціальним об'єктом, від якого відмовилося підприємство. Так, на Сумщині спортивний комплекс «Авангард» (футбольний стадіон з підтрибунними приміщеннями, стандартна хокейна коробка, два поля для мініфутболу з трибунами тощо), що був у підпорядкуванні ПАТ СМНВО ім. М. В. Фрунзе та врешті решт переданий на баланс місцевих органів влади, на сьогодні практично не придатний для використання. Відомчий палац того ж підприємства «Клуб юних техніків», що за корисною площею приміщень конкурував з міським Палацом дітей та юнацтва, після передачі на баланс місцевих органів влади практично не функціонує. Решта об'єктів соціальної інфраструктури була ліквідована або передана приватним структурам, які, як правило, або перепрофілюють об'єкт або роблять його матеріально недоступним більшості людей, які мають його відвідувати. Наприклад, приватизований спортивний зал із сауною сумського підприємства ВАТ «Selmi» використовується тільки окремими групами населення, хоч ще 20 років тому спортзалом і сауною міг користуватися увесь трудовий колектив підприємства, який сягав 5,5 тис. осіб. Будинок відпочинку того ж ВАТ «Selmi» у с. Климентове Охтирського району раніше доступний для відпочинку всім працівникам цього підприємства, зараз значною мірою пустує через переобладнання його під приватних відпочиваючих.

Проаналізуємо можливості вирішення вказаних проблем за рахунок узгодження дій між промисловими підприємствами регіону, органами місцевого самоврядування, державними органами та через використання ефективних механізмів стимулювання промислових підприємств до підтримки та розвитку їх соціальних об'єктів.

На сьогодні стабілізація ситуації в сфері управління соціальною інфраструктурою з боку власників та керівництва промислових підприємств можлива за виконання таких умов:

- об'єкт соціальної інфраструктури приносить якщо не високий, то хоча б стабільний дохід, або є самоокупним за рахунок його «стороннього» комерційного використання;

- соціальна роль конкретного об'єкта соціальної інфраструктури в існуючих умовах господарювання значна (це стосується, зокрема промислових підприємств зі шкідливими умовами праці), висока мотиваційна складова з боку працівників підприємства, наприклад, об'єкт тим чи іншим чином пов'язаний із постійним місцем проживання людей та ін.;

- за умови дотаційності конкретного соціального об'єкта (надання фінансування з боку держави або органів місцевого самоврядування чи конкретні пільги підприємству в обмін на його згоду утримувати об'єкт).

Незважаючи на поки обмежений список умов зацікавлення керівництва промислових підприємств до підтримки соціальної інфраструктури місцевого значення, тенденції соціально-економічного розвитку України внесуть корективи в соціальну політику промислових компаній у майбутньому. Це має відбутися за рахунок подальшої популяризації концепції соціально відповідального ведення бізнесу та зростання конкуренції на місцевих ринках праці за необхідних працівників, коли наповненість соціального пакету, яке пропонує промислове підприємство, буде відігравати одну з вирішальних ролей при виборі місця роботи. Особливо гострою проблемою це стане для великих підприємств (зокрема гірничої, металургійної, машинобудівної, хімічної галузі) та підприємств, створених переважно за останні 20 років, на яких і сьогодні є постійні вільні вакансії на робочі професії. Окрім робочих спеціальностей у сфері машинобудування необхідні високопрофесійні працівники – інженерно-технічні фахівці, маркетологи, девелопери тощо. У зв'язку з інтеграцією із зарубіжними компаніями у

подальшому буде підвищуватися попит на спеціалістів зі знанням іноземних мов, у тому числі з досвідом роботи з корпоративними інформаційними системами, на фахівців у сфері інформаційних технологій тощо [69]. Уже зараз вітчизняним підприємствам важко боротися за працівників найбільш затребуваних сфер діяльності з новими компаніями переважно з іноземним капіталом, які надають як вищу заробітну плату, так і набір соціальних послуг, який дещо відрізняється за своїм складом від того, що традиційно пропонують давно функціонуючі підприємства (серед новітніх закладів соціального призначення, послугами яких на пільгових умовах можуть користуватися працівники окремого підприємства, – спеціалізовані магазини, кафе, ресторани, пункти пошиття одягу, ремонту взуття, сауни, басейни, пункти технічного обслуговування автомобілів тощо). Тому вже сьогодні регіональні органи державного управління та органи місцевого самоврядування мають вносити суттєвий вклад у систему стимулювання керівництва промислових підприємств до розвитку власної соціальної інфраструктури.

Зокрема, у світовій практиці господарювання виокремлюють три види соціального партнерства держави та місцевих представників бізнесу [70]: (Швеція, Фінляндія, Бельгія, Нідерланди) – активна участь держави в регулюванні соціально-трудових відносин на рівні окремого підприємства; (США, Канада, Японія, держави Латинської Америки, англomовні держави Африки) – роль держави полягає в прийнятті відповідних законодавчих та нормативних актів, рекомендацій та вимог; (Австрія, Німеччина, Франція, частково Великобританія) – поєднання двох попередніх видів соціального партнерства.

Зазначимо, що інші історичні, соціальні, економічні та політичні умови, у яких перебуває сучасне суспільство в Україні, впливають на те, що українська модель взаємодії держави та підприємств відрізняється від зарубіжних аналогів за формами прояву, ролями, які виконують представники бізнесу, держави та місцевих органів самоврядування.

У табл. 7.1 проаналізовано погляди фахових вітчизняних та зарубіжних учених щодо ролі держави в сфері корпоративної соціальної політики.

Таблиця 7.1 – Аналіз поглядів учених щодо ролі держави в сфері корпоративної соціальної політики

Учений	Підхід, що пояснює роль держави в сфері корпоративної соціальної політики	Аналіз і конкретизація
Й. Шумпетер [71]	Підтримка державою інноваційних підприємств призводить до суспільного розвитку, у якому і проявляється соціальна відповідальність бізнесу.	Автор не виступає проти підтримки державою соціальних ініціатив підприємств, але цей вплив розглядає як непрямий вплив через основну діяльність.
Ф. Найт [72]	Соціальна відповідальність потребує розвитку елементів державного примусу.	Автор висуває ідею несприятливих для підприємств заходів держави стосовно активізації їх соціальної діяльності за рахунок заходів примусового характеру.
В. Зомбарт [73]	Засоби досягнення балансу ефективності і справедливості – стимулювання бізнесу державою до соціальної відповідальності.	Основна ідея – активне державне регулювання соціальної діяльності підприємств.
Е. Чемберлін [74]	Внесок підприємств в добробут суспільства не очевидний, але «коефіцієнтом» цього внеску можуть бути витрати на просування товару до кінцевого споживача, які мають статус «соціальних витрат». Держава, впливаючи на рівень конкуренції, тим самим впливає на соціальну відповідальність бізнесу.	Основний висновок – держава має непрямий вплив на соціальну відповідальність бізнесу в суспільстві через вплив на рівень та зміст конкуренції на ринку виробників продукції конкретних підприємств.
А. Пігу [75]	Як тільки у підприємств з'являється можливість витіснити у чомусь своїх конкурентів вони намагаються довести справу до кінця, замість того, щоб займатися покращанням соціальної інфраструктури підприємства. Виникає необхідність у впливі держави.	Автор підтримує ідею впливу держави на соціальну сферу підприємств, але це вплив доцільний лише за певних обставин.
Л. Ерхард [76]	Держава втручається в соціально-трудові відносини, але при цьому підприємство та профспілки зберігають автономію.	Вплив держави через певні інструменти, але зі збереженням автономії підприємства у сфері формування та виконання соціальних функцій.

Продовження таблиці 7.1

Учений	Підхід, що пояснює роль держави в сфері корпоративної соціальної політики	Аналіз і конкретизація
Ж.А. Єрмакова, Н.І. Трішкіна [77]	Взаємодія бізнесу та держави здійснюється на принципах соціального партнерства.	Реалізація партнерства здійснюється шляхом укладання двох- та трьохсторонніх договорів між урядом області, підприємством та третьою стороною, частіше за все об'єднанням промисловців та підприємців.
В.С. Полухіна [78]	Роль держави в стимулюванні соціальної активності підприємств полягає в розробленні системи податкових пільг для соціально відповідальних компаній, законодавчому закріпленні обов'язкової нефінансової звітності, нефінансовій підтримці добровільних ініціатив бізнесу тощо.	Автор підтримує доцільність впливу держави на соціальну діяльність підприємств, що реалізується через систему податкових пільг та формування законодавчо-нормативної бази.
Н.О. Щур [68]	Роль держави полягає у розробленні та затвердженні законодавчої бази здійснення корпоративної соціальної політики, забезпеченні зацікавлення та стимулювання підприємств до активного ведення соціально відповідальної політики в своїй діяльності, запровадженні на державному рівні єдиного підходу до розуміння соціальної відповідальності бізнесу	Автор зводить участь держави в здійсненні соціальної політики на підприємстві до ролі розробника законодавчої та нормативної бази, що контролює виконання стандартів у сфері соціальних відносин між підприємством та населенням регіону

Доцільність впливу держави на сферу здійснення соціальної політики промислових підприємств щодо розвитку соціальної інфраструктури визначається набором умов, які зручно об'єднати в схему, що дозволяє наочно визначати ті заклади соціальної сфери, які потребують першочергової підтримки місцевих органів управління, Рисунок 7.1.

Відповідно до схеми рішення стосовно об'єктів соціальної інфраструктури промислового підприємства щодо пріоритетності дій з боку місцевих органів влади, спрямованих на їх підтримку, приймається на основі порівняння показників рентабельності конкретного соціального закладу та забезпеченості подібними соціальними об'єктами в регіоні.

За Рисунок 7.1 найбільш доцільною є підтримка закладів інфраструктури, що знаходяться в квадрантах 7, 8 (першочергова підтримка) та 4, 5 (підтримка бажана). Будемо вважати, що об'єкти, які потрапили до квадрантів 1, 2, 3, 6, 9 на даному етапі їх діяльності не потребують підтримки держави через їх достатній рівень рентабельності та / або високу забезпеченість подібними закладами в регіоні.

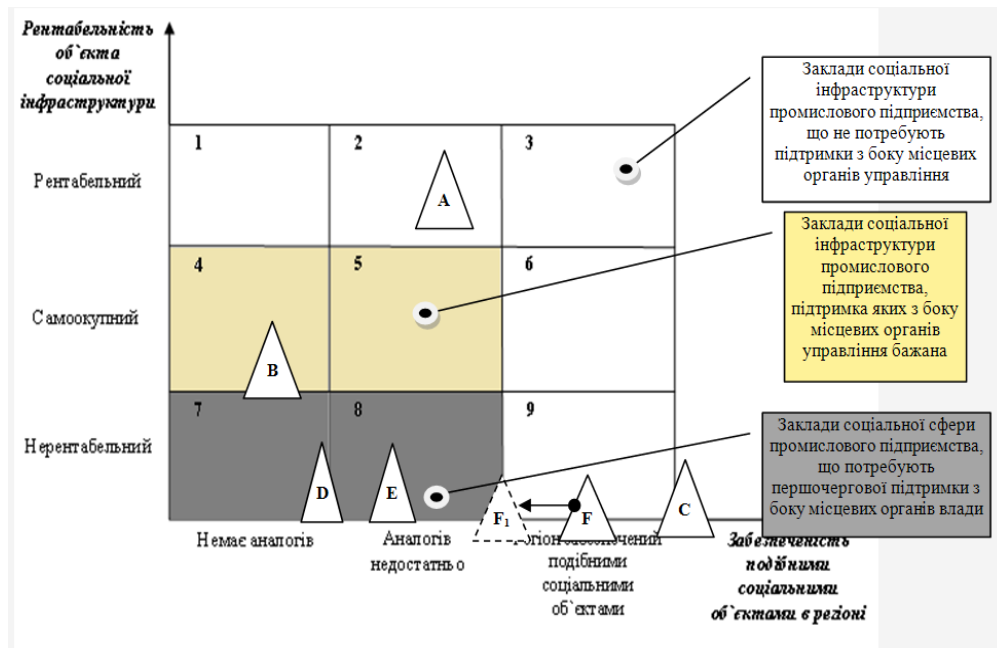

Рисунок 7.1 – Схема визначення першочерговості впливу місцевих органів управління на об'єкти соціальної інфраструктури промислових підприємств

До квадрантів 4, 5, 7, 8 входять об'єкти, що є нерентабельними або самоокупними (витрати на їх утримання вони повертають, але не приносять прибутку підприємству), а забезпеченість подібними закладами інфраструктури в регіоні недостатня або подібних соціальних об'єктів у межах аналізованої території немає.

На схемі трикутниками зображені гіпотетичні соціальні об'єкти типового вітчизняного промислового підприємства (А – F).

Як правило, більшість об'єктів за сучасних умов господарювання потрапляють у квадранти 8 чи 9, рідше – 4, 5 чи 6, кількість комерційно вигідних закладів соціальної інфраструктури з роками зменшується з різних причин. Зазначений розподіл соціальних об'єктів за пріоритетністю підтримки їх з боку місцевих органів влади не є остаточним. Доцільно взяти до уваги й те, потреби якої частини населення регіону задовольняє даний об'єкт інфраструктури.

У табл. 7.2 наведені можливі значення показників-індикаторів, за якими визначається, до якого квадранту відноситься аналізований соціальний об'єкт промислового підприємства.

Ситуація, коли об'єкт соціальної інфраструктури забезпечує потреби значної частини населення характерна для великих промислових підприємств з великою кількістю працівників, коли даний соціальний заклад обслуговує усіх цих працюючих, наприклад, поліклініка чи заклад громадського харчування.

Таблиця 7.2 – Показники-індикатори, за якими визначається першочерговість підтримки місцевим самоврядуванням закладів соціальної інфраструктури промислових підприємств регіону

Рівень рентабельності закладу соціальної сфери		Забезпеченість подібними закладами інфраструктури в регіоні		Частина населення регіону, потреби якої задовольняє даний об'єкт інфраструктури	
Значення, %	Характеристика в схемі	Значення, шт.	Характеристика в схемі	Значення, %	Характеристика
P>1	Рентабельний	0	Не має аналогів у регіоні	N≥10	Заклад задовольняє потреби значної частини населення регіону
				1<N<10	Середній заклад за кількістю населення регіону, потреби якого він задовольняє
P=1	Самоокупний	1-3	Забезпеченість подібними закладами в регіоні низька	N≤1	Заклад задовольняє потреби незначної частини регіону
P<1	Нерентабельний	>3	Регіон забезпечений подібними закладами соціальної інфраструктури		

За цим показником (за умови його значення в межах від 1 до 10 % включно) аналізований об'єкт інфраструктури може перейти до інших квадрантів схеми. Як приклад, наведений перехід об'єкта F з квадранту 9 схеми до квадранту 8, коли забезпеченість регіону подібними соціальними об'єктами достатня, але показник значної частини населення регіону, соціальні потреби яких він задовольняє, дають підстави віднести його до

закладів соціальної сфери промислового підприємства, які потребують першочергової підтримки з боку органів місцевого самоуправління.

Характер дій місцевих органів влади може бути як сприятливим з позиції підприємства – спрямованим на різнопланову допомогу бізнесу, так і несприятливим – формування обмежувальних умов у сфері реалізації їх соціальної політики. Виокремимо такі їх групи.

1. *Фінансування* – дотації на розвиток найбільш необхідних закладів соціальної інфраструктури в регіоні; субвенції з бюджетів чи державних фондів цільового призначення; часткове фінансування окремих витрат на розвиток соціальних об'єктів промислових підприємств міста тощо.

2. *Пільги* – удосконалення законодавчо-нормативної бази щодо впровадження соціально відповідальних основ ведення бізнесу; урахування можливості використання різного роду податкових пільг для підприємств, що займаються підтримкою та розвитком своєї соціальної бази закладів інфраструктури (субсидії, преференції, податкові пільги тощо).

3. *Обмеження* – запровадження обов'язковості складання щорічних нефінансових звітів промисловими підприємствами з включенням пунктів щодо розвитку власних соціальних об'єктів, їх оцінка; запровадження високих платежів за недотримання соціальних норм або конкретних показників, таких, як наприклад, професійна захворюваність на підприємстві для стимулювання підприємств до підтримки власної мережі лікувальних та профілактичних закладів та ін.

4. *Інформаційна та методична підтримка* – проведення семінарів з проблем корпоративної соціальної політики для представників бізнесу та місцевих державних органів управління; стимулювання наукових досліджень у сфері управління соціальною інфраструктурою промислових підприємств тощо.

Таким чином, взаємодія промислових підприємств, регіональних державних органів управління та органів місцевого самоврядування в контексті управління соціальними об'єктами має ґрунтуватися на аналізі їх

важливості для соціально-економічного розвитку регіону, що може суттєво покращити стан інфраструктурного забезпечення підприємств. До інструментів, які здатні впливати на рішення керівництва промислового підприємства стосовно управління соціальною інфраструктурою з погляду її підтримки і розвитку належать: різного роду фінансування, пільги, обмеження та інформаційно-методичне забезпечення, що доцільно використовувати диференційовано залежно від типу соціального об'єкта.

Перспективами подальших досліджень є визначення допустимих та ефективних заходів, направлених з боку регіональних органів державного управління та органів місцевого самоврядування стосовно стимулювання промислових підприємств регіону, що мають у своєму складі соціальні об'єкти як до їх збереження в існуючому стані, так і до спільних дій стосовно їх майбутнього розвитку.

8 СТАЛИЙ РОЗВИТОК СТАЛЕ ПІДПРИЄМСТВО ТА СТАЛИЙ ПЕРСОНАЛ У 21 СТОЛІТТІ

8.1 Стійкий розвиток

Постійне зростання потреб у сучасному світі бізнесу виявляє велику кількість рішень - працюючи на підприємстві протягом багатьох років стає неефективно та старомодно. Підприємці шукають нові методи управління та рішення, які б удосконалили рівень їх інноваційності, новизни та ефективності у розвитку переваги над конкурентами.

«На підприємствах було багато змін в кінці 20 століття. Динаміка політичних, соціальних та економічних перетворень змусила організації, які функціонують в рамках міжнародних та світових ринках, змінити спосіб їх функціонування та управління» [79]. Стійка наука це сфера яка швидко розвивається та з'являється в результаті концепції стійкого розвитку.

«Визначення сталого розвитку, можна розглядати з двох сторін. По-перше, це процес розвитку (держав, міст, підприємств, громад і т.д.), який поєднує в собі потреби нинішнього покоління з можливістю задоволення потреб майбутнього покоління, а також узгодження потреб однієї групи людей з потребами інших груп людей. По-друге, сталий розвиток може бути визначений як «ланцюг перетворень, де інвестиційна структура, керівництво технічного прогресу та інституційні структури повинні бути виконані таким чином, щоб уникнути будь-яких суперечностей між потребами сьогодення та майбутніми» [80]. Відповідно до визначення Ф. Піатек, «сталий (постійний) розвиток розуміється як вирощування та поліпшення якості життя сучасного та майбутнього покоління, за допомогою належного вирощування пропорцій між окремими видами капіталу: економічний, людський і природний» [81].

А. Пабіан вважає, що сталий розвиток «є рішення глибоких екологічних і соціальних проблем сучасного світу, які повинні полегшити або навіть усунути стійкий і постійний розвиток» [82].

Крім того, варто нагадати, що «середовище почало сприймати термін сталого розвитку в кінці 1980-х років, після публікації «Наше спільне майбутнє», також відомий як Brundtland Report (...)» [83]. «У лютому 2010 року Всесвітня рада підприємців зі сталого розвитку (ВРПСР) опублікувала документ під назвою Бачення +2050 Новий порядок денний для бізнесу». Члени компанії ВРПСР, регіональні спеціалісти та незалежні консультанти взяли участь у написанні звіту, який тривав майже два роки. Мета обговорення полягала у визначенні проблеми сталого розвитку, з якими зустрічається світ бізнесу в довгостроковій перспективі, а також у виявленні ринкових можливостей, які дозволяють компаніям стійкими темпами розвиватися в довгостроковій перспективі [84].

Нові виклики, з якими підприємства мають зіткнутися означають, що операції повинні бути проведені відповідно до концепції сталого розвитку. Інтеграція економічних, екологічних і соціальних цілей дозволяє таку діяльність. Проте, це давній процес, безумовно, пов'язаний з численними труднощами, найзначнішими з яких, наприклад, є необхідність змін у інформованості управлінського персоналу і необхідності змінити ставлення та поведінку співробітників. Крім того, якщо екологічні та соціальні аспекти повинні розглядатися в сучасному управлінні підприємствами, є необхідність у додаткових витратах на охорону навколишнього природного середовища, екологічну діяльність та підтримку ініціатив в інтересах місцевих громад.

Немає сумнівів, що якщо конкурентна перевага компанії має розроблятися, то дії та заходи в рамках сталого розвитку неминучі. Ця концепція реалізується все частіше через інноваційну діяльність, лідерство в різних ініціативах, пов'язаних з просуванням сталого розвитку, соціальну відповідальність за проведені операції, застосування екологічних рішень в реалізованих процесах, розгляд поточних потреб і переваг споживачів.

Один з провідних мотивів в обговореннях сучасних викликів у сфері управління, глобалізації та взаємопов'язаних соціально-економічних перетворень, є концепція корпоративної соціальної відповідальності. КСВ

часто визначається як моральний і законний обов'язок по відношенню до зовнішнього і внутрішнього середовища, що оточує кожне підприємство» [85]. За словами М. Земігала, КСВ «є свого роду чутливість (реакція) до питань зовнішнього середовища, тобто суспільна свідомість або екологічна чутливість, а також здатність підтримувати певний баланс між інтересами клієнтів, співробітників та зацікавлених сторін, і надання послуг на користь місцевого співтовариства» [86].

Використовуючи згадані вище визначення, відповідно до М. Бернатт, «під корпоративною соціальною відповідальністю розуміють зобов'язання підприємців зробити свій внесок у соціально-економічний сталий розвиток. Це зобов'язання перевищує мінімальний обсяг визначених правових норм, і відноситься особливо до соціального та екологічного обов'язку» [87].

8.2 Бачення майбутнього підприємства (стійке підприємство) – виклики для бізнесу

К. Кубик стверджує, що «майбутні підприємства повинні спиратися на знання, особливу культуру, відкриту інформаційну систему та конструктивну конфронтацію, але в першу чергу на здатність до навчання»[88]. Майбутні підприємства орієнтовані на створення нової продукції і послуг, впровадження нових технологічних рішень, на нові виклики в галузі R&D, поліпшення попередніх методів і прийомів управління. До таких підприємств належать ті, де головним фактором виступає управління знаннями, творчий підхід до маркетингу або управління персоналом.

Сьогодні майбутні підприємства, чий бачення засновані на уяві своїх менеджерів, йдуть шляхом сталого розвитку. Стале управління є фактором, який визначає їхню роботу, де провідну роль відіграє стратегічне управління і здатність відноситися до співробітників суб'єктивно. Як стверджує А. Пабіан, «стійке підприємство є підприємством, яке поважає принципи сталого розвитку. Це означає, що крім економічних цілей, підприємство

реалізує екологічні та соціальні завдання» [89]. Мовфорт та Мунт розширили групу традиційно визнаних екологічних, економічних і соціальних цілей з культурними цілями, які підкреслюють значення ресурсів культурної спадщини, які не потребують установлювати бар'єр чи перешкоду для динамічного зростання» [90].

Слід відзначити, що "пропозиції щодо сталого розвитку підприємства охоплюють такі дії, як визначення і слідування місії та цінностям, створюючи соціальну політику організації, беручи до уваги роль коштів зацікавлених сторін а також підготовку відповідної програми співробітництва, реалізацію концепції сталого бізнесу в рамках стратегії організації [91]. А. Чодинські вважає, що в рамках підприємства, поняття сталого розвитку відносять до «балансованих економічних, соціальних та екологічних цілей в концепції сталого бізнесу» [92].

Очевидно, що балансування цілей є досить важким завданням сучасних менеджерів. Одна з основних місій сталого розвитку полягає у тому щоб зберегти наше природне середовище для майбутніх поколінь [93]. Чітко визначена та домінуюча мета збереження природних ресурсів забезпечує управлінські кадри новими викликами, не тільки технологічного характеру, а й ті, які відносяться до управління персоналом. Розвиток підприємства залежить від знань, досвіду і навичок співробітників організації. Конкурентною перевагою є досягнення людей, які працюють в компанії - як керівників, так і постійних працівників.

Значна проблема в галузі управління стійким персоналом полягає у розвитку лояльності співробітників та ознайомленні їх зі значенням ролі навколишнього середовища, культури і оточення, що впливають на правильний і постійний розвиток підприємства [94]. Знання персоналу в галузі екології або дії, що підтримують суспільство, вимагає великої відкритості та участі на всіх рівнях ієрархії і у всіх відділах організації. Кроненберг вважає, що ще одним важливим фактором є співпраця між бізнесом та місцевими органами влади [95].

Принципи відповідальності по відношенню до співробітників дуже важливі теж. Хороші умови праці, дружня атмосфера на роботі і позитивні взаємини між співробітниками та управлінським персоналом поліпшують креативність, продуктивність і лояльність працівників. Люди здійснюють величезний вплив на розвиток корисності компанії, так як це є поведінки людини, що володіє основою для ефективної реалізації стратегічних цілей компанії.

Сучасні підприємства готові конкурувати на ринку, розробляти системи роботи, засновані на високій ефективності, що вимагає більше інновацій, творчості та, насамперед, участі працівників у реалізації корпоративних цілей, і прийняття нових викликів з посиленням на розвиток та вдосконалення.

Лідерство є ще одним ключовим викликом в галузі сталого управління підприємством, яка відзначається численними вченими. «В даний час підприємства та їх керівники стикаються з великою кількістю важливих завдань. Організаціям необхідні менеджери-лідери, які можуть заповнити людей з ентузіазмом, гарантувати стабільність і можливість розвиватися в таких буремних умовах, в яких їм слід працювати» [96].

Якщо концепція сталого розвитку має розширюватися, то сучасний бізнес вимагає: «норми, які будуть покращувати доступ до інформації про економічні, соціальні та екологічні аспекти підприємств операції, співпраці та участі громадських організацій та суб'єктів соціальної економіки у стимулюванні соціальної активності осіб, системні рішення, які зосереджені на просуванні сумлінної ділової практики у сфері відповідальності корпоративного бізнесу, навчання відносинам, які підтримують співпрацю на ранніх етапах навчання, підтримки розвитку підприємництва та соціальних інновацій, спрямованих на реалізацію спільних цілей місцевого суспільства»[97].

Приклади дій, які могли б бути зроблені підприємством у галузі сталого розвитку та управління охоплюють: «просування роботи в команді,

етика та відповідальність у компанії, реалізація проектів місцевих громад разом з громадськими організаціями, суб'єктами соціальної економіки та місцевими органами влади, розвиток соціальної залученості компанії в обговоренні з громадськими організаціями, або надання можливості співробітникам бути залученими у волонтерську діяльність» [98].

Цікавий приклад підвищення інформованості місцевого суспільства і співробітників представлені діями, які розробила компанія Живець-Здруй. Завдяки меру та співробітникам відділу маркетингу, корпорація організовує щорічні посадки дерев, для того щоб люди знали про важливість дерев для навколишнього природного середовища [99]. Чи будуть організовані такі дії, і наскільки ефективними вони будуть, залежить великою мірою від залучення учасників і господарів. Успіх залежить від менеджера, мера спільноти, який належить як до лідерів організаційного процесу, так і до інших осіб, що беруть участь - працівників і місцевого співтовариства.

8.3 Стійкі персонал і менеджери в галузі сталого підприємства

На думку автора, якого вже тут цитували, А. Пабіан, «людські ресурси відіграють найважливішу роль в процесі трансформації підприємств у стійкі організації. Найважливішою частиною є стійким персонал (...)» [100].

Д. Маєвський пропонує, «стійкі співробітники характеризуються можливістю підприємства реалізувати цілі, зберігати та виконувати свої обов'язки шляхом екологічної та соціальної відповідальності. Стійкі працівники експлуатують економічно матеріали і устаткування, вони дбають про своє робоче місце та колег. Такі співробітники дуже креативні і готові поліпшити свої робочі місця. Вони слідують приписам з охорони здоров'я і безпеки, а також етичним кодексам своїх організацій. Догляд за активами компанії, економічна експлуатація матеріалів і висока культура в роботі не диктується тим фактом, щоб боятися їх керівників або бажати економічних вигод» [101].

Ефективна реалізація соціальних принципів сталого розвитку залежить від управління персоналом. Рішення, які застосовуються у всіх сферах, від набору кадрів та відбору осіб, відповідних для кожної позиції, шляхом проведення тренінгів, оцінки результатів діяльності співробітників, значно впливають на реалізацію концепції сталого розвитку в конкретній компанії.

Сталий розвиток вимагає розуміння, активність і участь всіх співробітників. Ставлення і поведінка співробітників повинно брати до уваги екологічну, соціальну та культурну чутливість, особливо у випадках всесвітніх підприємств [102].

А. Пабіан вважає що «висококваліфікований персонал, розуміння і застосування принципів сталого розвитку в їх роботі, що також відбивається в стратегіях компанії та її розвитку, можна назвати стійким. В даний час найбільш бажаний тип працівників це той, завданням якого є сприяти не тільки досягненню економічних цілей, але й довгостроковому балансуванні потреб, виражених різними поколіннями, тим самим запобігаючи серйозні екологічні та соціальні проблеми в майбутньому» [103].

Майбутні менеджери, які працюють у стійких підприємствах, будуть зустрічати на своєму шляху багато серйозних і складних вимог і проблем. Міждисциплінарні знання, енергія, здатність до співпраці з працівниками, ефективне управління командою, яка часто може бути мультикультурної, лідерські навички і здатність переконати співробітників на нові бачення і участь в їх реалізації – все це неодмінні риси. Майбутні менеджери будуть в першу чергу, діяти ефективно.

Відіграючи роль лідера, менеджер стійкого підприємства повинен мати багато позитивних рис, які забезпечать його харизму. Визначними вважаються наступні риси: «сильна особистість, яка мотивує досягнення цілей, інтуїція і вміння помічати та вирішувати проблеми в інноваційній та креативній манері, а також дбати за суб'єктами і надавати їм умов для особистісного розвитку» [104].

У випадку стійкого підприємства необхідно вказувати на істотну роль різноманітності керівництва. Правильне використання кадрових схильностей, насамперед рівні можливості щодо всіх співробітників, підтримка процесу заповнення прогалин у компетенціях працівників, зокрема на основі взаємного навчання. Крім того, для кожного менеджера важливо підвищити кваліфікацію, отже, забезпечити хороший шаблон, за яким будуть діяти наступні співробітники.

Майбутнє підприємство представляє предмет численних аналізів і досліджень. Це підприємство, де завтрішнє управління буде проходити в умовах, коли провідну роль будуть відігравати концепції сталого розвитку, соціальної відповідальності та активності, тісна співпраця між компанією та її оточенням, а також розвиток стійкого персоналу, задіяного в інноваційній діяльності підприємства, і створення його позитивного іміджу.

Управління персоналом, в тому числі його вдосконалення і розвиток, має особливе значення в галузі сталого підприємства. У нинішній неспокійній ситуації, здатність до навчання є основний спосіб адаптації до перетворень. Таким чином, стійке управління, засноване на знаннях і участі лідерів-керівників, діяльності та відповідальності співробітників, здається, абсолютно необхідним. Ефективна комунікація та співробітництво як всередині, так і за межами підприємства, і просування нових рішень, заснованих на чітких принципах і цінностях, є факторами, необхідними для реалізації та розроблення концепції сталого розвитку.

Необхідно зауважити, що «знання принципів сталого розвитку і взаємозалежності розвитку світу мусить бути сформована і опублікована систематично (через дослідження, освіту, засоби масової інформації), особливо серед політичних і ділових політиків. Ці процеси повинні пройти соціалізацію та демократизацію».

Підводячи підсумок, слід підкреслити, що в першу чергу саме керівники і працівники які будуть впливати на масштаби і темпи розвитку сталих підприємств. Концепція сталого розвитку вимагає інший погляд на

організацію, компетенцію менеджерів та їхніх підлеглих і манеру розвитку відносин з навколишнім середовищем та клієнтами.

Багато авторів вважають, що ключ до проблем сталого розвитку, особливо соціального характеру, лежить в інформованості людини. Люди просто повинні пристосуватися до нових викликів, тому деякі попередні переконання повинні бути змінені. Основною та вирішальною умовою реалізації сталого розвитку економіки є активна участь людського капіталу в розвитку майбутніх підприємств. Капітал, який буде добре освічений, досвідчений в діях, реалізований локально і глобально, пов'язаний зі сталим розвитком.

ВИСНОВКИ

За результатами наукових досліджень, проведених за 2013-2014 роки, авторами отримано низку результатів теоретичного та прикладного характеру, зокрема:

1. Рух української економіки в напрямку євроінтеграції обумовлює необхідність відповідності параметрів економіки України параметрам економіки ЄС. При цьому найголовнішим фактором інтеграції на сьогоднішній момент є створення механізму сталого соціально-економічного регіонального розвитку. Сутність розвитку необхідно визначати як закономірну зміну абсолютних та відносних економічних показників господарської діяльності протягом певного періоду часу з метою формування якісно нового стану суб'єктів господарювання, в якому досягається отримання додаткових економічних вигадів та конкурентних переваг за рахунок раціонального використання економічного потенціалу регіону.

2. Для підвищення ефективної оцінки фінансового потенціалу підприємств, зважаючи на різноманіття фінансових процесів, множинність фінансових показників, різницю в рівні їх критичних оцінок, ступінь відхилення їх фактичних значень від нормативних і труднощі, які виникають у процесі їх дослідження, доцільним є впровадження методики оцінки фінансового потенціалу на основі експрес-аналізу основних показників, що виступають у якості чинників формування ринкової вартості підприємства.

3. Визначальним аспектом впровадження концепції сталого розвитку в аграрному секторі є становлення високопродуктивного конкурентоспроможного сільського господарства. Надзвичайної актуальності для вирішення проблеми сталого агрогосподарювання набуває залучення інвестицій. В рамках цього актуальним для іноземних інвесторів є залучення інвестицій у ті сфери сільського господарства, які є джерелом конкурентоспроможного експорту, а інтенсифікація інвестиційних відносин з

іноземними контрагентами може відбуватися шляхом розвитку аграрної сфери України на інтеграційних засадах.

4. Сталий розвиток економіки, висока якість життя і здоров'я населення країни можуть бути забезпечені лише за умови зниження негативного впливу господарської діяльності на природу та зменшення рівня природо- і ресурсоемності економіки (декаплінг). Однак впровадження декаплінгу вимагає значних змін в українській державній політиці та темпах науково-технічного прогресу, структурних зрушень в економіці. При цьому ключову роль мають відіграти модернізація та поступова заміна морально застарілих основних фондів промисловості та інших галузей прогресивними технологіями.

5. Розбудова вітчизняного сектору відновлювальної енергетики (ВЕ) є чи не єдиною можливістю для України знизити ризики, пов'язані з високою нестабільністю цін на викопне паливо та геополітичні ризики, пов'язані з імпортною ресурсозалежністю. На сучасному етапі розвитку технологій ВЕ лише послідовна державна фінансова підтримка дозволить зберегти заданий темп розбудови генеруючих об'єктів ВЕ, які зможуть гарантувати економічні та екологічні вигоди у довгостроковій перспективі для України. Тому сьогодні постає об'єктивна необхідність вдосконалення організаційно-економічних механізмів стимулювання розвитку «зеленої» енергетики з метою створення повноцінно функціонуючого ринку ВЕ.

6. Основою стабільного та ефективного розвитку промислового підприємства, особливо в період інноваційних зрушень, є раціональне управління його ресурсним потенціалом, кількісні та якісні характеристики якого відображають впорядковану сукупність ресурсів, що включають матеріальні, нематеріальні, технічні, фінансові, трудові інформаційні та інноваційні ресурси. Оптимальне управління ресурсами підприємством має ґрунтуватися на логістичній концепції, яка сприяє інтеграції всіх процесів на підприємстві.

7. Взаємодія промислових підприємств, регіональних державних органів управління та органів місцевого самоврядування в контексті управління соціальними об'єктами має ґрунтуватися на аналізі їх важливості для соціально-економічного розвитку регіону, що може суттєво покращити стан інфраструктурного забезпечення підприємств. При цьому визначення першочерговості підтримки місцевим самоврядуванням закладів соціальної інфраструктури промислових підприємств регіону має базуватися на ґрунтовному аналізі за відповідними показниками індикаторами, серед яких: рівень рентабельності закладу соціальної сфери, забезпеченість подібними закладами інфраструктури в регіоні, частина населення регіону, потреби якої задовольняє даний об'єкт інфраструктури.

8. В умовах 21-го століття управління підприємствами буде проходити в умовах, коли провідну роль будуть відігравати концепції сталого розвитку, соціальної відповідальності та активності, тісна співпраця між компанією та її оточенням, а також розвиток стійкого персоналу. Тому розвиток персоналу, має особливе значення в галузі сталого підприємства. У нинішній неспокійній ситуації, здатність до навчання є основний спосіб адаптації до перетворень. Таким чином, стійке управління, засноване на знаннях і участі лідерів-керівників, діяльності та відповідальності співробітників, здається, абсолютно необхідним. Ефективна комунікація та співробітництво як всередині, так і за межами підприємства, і просування нових рішень, заснованих на чітких принципах і цінностях, є факторами, необхідними для реалізації та розроблення концепції сталого розвитку.

Отримані результати досліджень в цілому створюють методологічне та науково-методичне підґрунтя для формування ефективної системи управління сталим розвитком підприємства, території, суспільства.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку, [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>
3. Попова О.Ю. Економічні механізми забезпечення екологічної спрямованості розвитку суб'єктів господарювання: монографія / О.Ю. Попова. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2010. – 430 с.
4. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : підручник / С.М. Ілляшенко. – Суми: Університетська книга, 2010. – 334 с.
5. Ілляшенко С.М. Управління екологічними ризиками інновацій: [монографія / за ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка] / С.М. Ілляшенко, В.В. Божкова– Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – 214 с.
6. Карлюка Д.О. Удосконалення управління інноваційним розвитком льонопереробних підприємств : автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Д.О.Карлюка; Нац. ун-т. харч. технол. – Київ, 2006. – 22 с.
7. Прокопенко О.В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності: [монографія] / О.В. Прокопенко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 395 с.
8. Аль-Наїф О.В. Організаційні та економічні основи створення технопарків як інноваційних структур сталого розвитку: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / О.В. Аль-Наїф. – Одеса, 2010. – 20 с.
9. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком : навчальний посібник [2-ге вид., доп. і перероб] / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. - 336 с.
10. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: [навч. посібн.] / Ілляшенко С.М. [2-ге вид., доповн. і перероб.] – К.: Центр навчальної літератури, 2004.

– 220 с.

11. Kohlberg L. Stage and Sequence: The Cognitive Developmental Approach to Socialization / L. Kohlberg, D.A. Goslin (ed.) // Handbook of Socialization Theory and Research. – Chicago: Rand McNally, 1969. – P. 348-480.

12. Костирко О. Р. Оцінка потенціалу прибутковості підприємства для прийняття управлінських рішень / О. Р. Костирко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №4. – Т.2. – С. 85-89.

13. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / Н. С. Краснокутська. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.

14. Бабко В. М. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва як чинник забезпечення його конкурентоспроможності / В. М. Бабко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 7. – с. 79–81.

15. Дем'яненко С. Агрохолдинги в Україні: процес становлення та розвитку / С. Дем'яненко // Економіка України. – 2009. – № 12. – с. 50–61.

16. Коваленко І. Проблеми та перспективи банківського кредитування аграрної галузі регіону / І. Коваленко, С. Колотуха // Банківська справа. – 2009. – № 5. – с. 73–86.

17. Семенова Н.Н. Направления государственной поддержки аграрного сектора экономики в зарубежных странах / Н.Н. Семенова // Аграрный вестник Урала. – 2010. – № 1. – с. 14–16.

18. HighQuest Partners. Private Financial Sector Investment in Farmland and Agriculture Infrastructure / HighQuest Partners // OECD Food, Agriculture and Fisheries Working Papers. – 2010. – No. 33.

19. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.ukrstat.gov.ua

20. Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. A Report of the Working Group on Decoupling to the International Resource Panel / M. Fischer-Kowalski, M. Swilling, E. U. von Weizscker, Y. Ren, Y. Moriguchi, W. Crane, F. Krausmann,

N. Eisenmenger, S. Giljum, P. Henricke, A. Siriban Manalang, S. Sewerin – Switzerland : United Nations Environment Programme, 2011. – 174 p.

21. Лимарева Д. А. Декаплинг как фактор разрешения противоречия между увеличением народонаселения и реализацией концепции «зеленой» экономики [Электронный ресурс] / Д. А. Лимарева // Sci-article, 2013. – Режим доступа : http://sci-article.ru.stat.php?i=dekapling_kak_faktor_razresheniya_protivorechiya_mezhdu_uvelicheniem_narodonaseleniya_i_realizaciey_koncepcii_zelenoy_ekonomiki

22. Сотник І.М. Декаплінг-аналіз як інструмент досягнення сталого розвитку України / І.М. Сотник, Л.А. Кулик // Сталый розвиток ХХІ століття: управління, технології, моделі: колективна монографія [Аверкина М.Ф., Андреева Н.М., Балджи М.Д., Веклич О.О. та ін.] / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАНУ», НТУУ «КПІ», Вища економіко-гуманітарна школа, Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук. ред. Є.В. Хлобистова. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – С. 87-99.

23. Europe in the global battle of sustainability: Rebound strikes back. Advanced Sustainability Analysis / J. Vehmas, P. Malaska, J. Luukkanen et al. // Turku School of Economics and Business Administration. Series Discussion and Working Papers. – 2003. – Vol. 7.

24. Tapio P. Towards a theory of decoupling: degrees of decoupling in the EU and the case of road traffic in Finland between 1970 and 2001 / P. Tapio // Transport Policy. – 2005. – Vol. 12. – P. 137-151.

25. Данилишин Б.М. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля / Б.М. Данилишин, О.О. Веклич // Вісник НАН України. – 2008. – № 5. – С. 12-18.

26. Тур О.М. Економічне обґрунтування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки : дисертація на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук/ О. М. Тур. – Суми: СумДУ, 2012. – 252 с.

27. На пути к устойчивому развитию России. «Зеленая» экономика и модернизация. Эколого-экономические основы устойчивого развития / под ред. В. М. Захарова. – М.: Институт устойчивого развития, 2012. – 90 с.

28. Акулов А. О. Эффект декарбонизации в индустриальном регионе (на примере Кемеровской области) / А.О. Акулов // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2013. – №4. – С. 177-185.

29. Thematic Strategy on the Sustainable Use of Natural Resources, 2005 [Electronic recourse]. – Accessed mode : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0670:FIN:EN:PDF>

30. Jackson T. Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet / T. Jackson. – USA : Earthscan, 2009. – 264 p.

31. OECD Environmental indicators. Development, measurement and use. Reference paper, 2003 [Electronic recourse]. – Accessed mode : <http://www.oecd.org/env/indicators-modelling-outlooks/24993546.pdf>

32. Indicators to measure decoupling of environmental pressure from economic growth, 2002 [Electronic recourse]. – Accessed mode : [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cite=sg/sd\(2002\)1/final](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?doclanguage=en&cite=sg/sd(2002)1/final)

33. Механізми реалізації соціально-економічного потенціалу дематеріалізації виробництва і споживання: звіт про НДР (заключний)/ кер.: І.М. Сотник. – Суми: СумДУ, 2012. – 107 с.

34. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Август Трейд, 2013. – 551 с.

35. Закон України «Про електроенергетику». – 1997. – №575/9-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>

36. Trypolska G. Feed-in tariff in Ukraine: The only driver of renewables' industry growth? / G.Trypolska // Energy Policy. – 2012. – №. 45. – P. 645-653.

37. Sysoiev M. Ukraine looking to renewable future / M. Sysoiev // *Renewable Energy Focus*. – 2012. – № 13 (3). – P. 18-20.

38. Податковий кодекс України. – 2010. – № 2755-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

39. Динаміка розвитку галузі відновлювальної енергетики. – 2014. – Лист НКРЕКП № 8234/49/57-19.

40. Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року. – 2014. – № 902-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR140902.html

41. Bickel, P. Externalities of Energy [Electronic resource] / Bickel, P., Friedrich, R. Extern E. – 2005. – Mode of access: http://ec.europa.eu/research/energy/pdf/kina_en.pdf

42. Аналіз формування ціни на електроенергію на оптовому ринку електроенергії – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.er.energy.gov.ua>

43. Kurbatova T. Economical mechanisms for renewable energy stimulation in Ukraine / T. Kurbatova, I. Sotnyk, H. Khlyar // *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. – 2014. – № 3. – P. 486-491.

44. Kurbatova T. Ukrainian renewable energy: economic determinants of growth, barriers and opportunities / Kurbatova T. // *Modern problems of regional development: collection of scientific articles of the International scientific and practical conference*. – Plovdiv, 2014. – P. 59-62.

45. Бойко Є.О. Логістичне управління підприємством – запорука його конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rtp.com.ua/en/news/2014/02/19/1/3089.html>

46. Божкова Т.В. Інформаційні потоки логістичних систем / Т. В. Божкова // *Вісник КНУТД*. – 2009. – № 6. – С. 172-176.

47. Шаманська О.І. Основні напрямки підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом підприємства / О.І. Шаманська // *Актуальні проблеми економіки*. – 2012. – № 6 (132). – С. 166-172.

48. Касьянова Н.В. Планування маркетингу. 2-ге вид. перероб. та доп.: підручник / Н. В. Касьянова, Д. В. Солоха, В.В. Морєва, О.В. Белякова, О.Б. Балакай – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 248 с.

49. Саблук П. Т. Координаційні напрями вирішення економічних проблем в АПК / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 3-8.

50. Свіргун О.М. Ресурсний потенціал підприємства: теоретичні аспекти / О.М. Свіргун, В. В Соколовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69284.doc.htm

51. Матеріально-технічні ресурси [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%>

52. Величко В. В. Економіка підприємства: конспект лекцій / В. В. Величко – Харків : ХНАМГ, 2004. – 114 с.

53. Ресурсы логистики и основы их рационального использования [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.xcomp.biz/1-2-resursy-logistiki-i-osnovy-ix-racionalnogo-ispolzovaniya.html>

54. Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств: навч. посібник / Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель, Р. М. Михайленко. – 3-тє вид., виправл. і доп. – К. : Знання-Прес, 2009. – 299 с.

55. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник / О.А. Грішнова. – 5-те вид., оновлене. – К. : Знання, 2011. – 390 с.

56. Логістика / О. А.Біловодська, О. М.Олефіренко, О. О.Суярова, А. В.Безноєва / Маркетинг : бакалаврський курс: підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. – Суми: Університетська книга, 2009. – 1134, [2] с. – С. 759 – 882.

57. Родіонов А.В. Визначення інформаційних ресурсів як економічної категорії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/rodionov-av-viznachennya-informatsiynih-resursiv-yak-ekonomichnoyi-kategoriyi>

58. Бондаренко В.М. Ресурсний потенціал економічного зростання підприємств АПК / В.М. Бондаренко, Л.М. Бондаренко // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2012. – № 1 (56). – Том 3. – С. 3-8.

59. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: Підручник / С. М. Ілляшенко – Суми : ВТД — Університетська книга, 2010. – 334 с.

60. Эффективность логистического управления : учеб. для вузов / Зарянов В. В., Инютина К. В., Еремина Л. В., Ташбыев Ы. Э. и др.; под. ред. Л. Б. Миротина. – М. : Экзамен, 2004. – 448 с.

61. Рудюк Л.В. Фінансова логістика як інструмент підвищення конкурентоспроможності бізнесу автоперевізників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/19_AND_2013/Economics/10_142662.doc.htm

62. Аникин Б.А. Логистика : уч. пос. / под ред. проф. Б. А. Аникина. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 220 с.

63. Кальченко А. Г. Логістика: Підручник / А.Г. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2003. – 284 с.

64. Тридід О.М. Логістика: Навчальний посібник. / О. М.Тридід, Г. М.Азаренкова, С. В.Мішина, І.І. Борисенко – Київ : Знання, 2008. – 566 с.

65. Кислий В.М. Логістика: Теорія та практика: Навч. посіб. / В.М. Кислий, О.А. Біловодська, О.М. Олефіренко, О.М. Смоляник. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 360 с.

66. Телетов А.С. Роль социальной сферы предприятий в устойчивом развитии регионов / А.С. Телетов, Н. Е. Летуновская // Устойчиво развитие. – Варна. – ноябрь 2013. – брой 12. – С. 112-117.

67. Телетов О.С. Роль підприємств машинобудівної галузі в розвитку економіки регіону / О.С. Телетов, М. В. Провозін // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – № 6, Т. 2. – С. 209-214.

68. Щур Н. О. Соціальна політика держави та соціальна відповідальність бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Schur.pdf>

69. Які спеціалісти потрібні регіонам? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prof.osvita.org.ua/uk/required/articles/40.html>

70. Новикова Р. А. Роль государства в активизации и развитии социальной ответственности бизнеса: анализ существующих моделей [Електронний ресурс] / Р.А. Новикова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/KNP/2012_232/knp232_202-205.pdf

71. Шумпетер Й. Теория экономического развития исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер ; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А. Ю Чепурения. — М. : Прогресс, 1982. – 452 с.

72. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.klex.ru/8w4>

73. Зомбарт В. Буржуа. Этюды по истории духовного развития современного экономического человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Zomb/31.php

74. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции (Реориентация теории стоимости). – М. : Экономика, 1996.

75. Пигу А. Экономическая теория благосостояния [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ppt4web.ru/ehkonomika/artur-sesil-pigu-ehkonomicheskajateorijablagosostojanija.html>

76. Эрхард Л. Благосостояние для всех [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vixri.ru/d/Erhard%20Ljudvig%20Blagosostojanie%20dlja%20vsex.pdf>.

77. Ермакова Ж. А. Формы социально-экономического партнёрства государства и бизнеса в регионе / Ж. А. Ермакова, Н. И. Тришкина // Вестник ОГУ. – 2011. – № 8. – С. 40-47.

78. Полухина В. С. Роль государства в реализации социальной ответственности бизнеса: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.01 / Виктория Сергеевна Полухина. – Элиста, 2011. – 25 с.

79. B. Mikuła, A. Pietruszka-Ortyl, A. Potocki, Zarządzanie przedsiębiorstwem w XXI wieku. Wybrane koncepcje i metody, Difin, Warszawa 2002, s. 7.

80. Our Common Future, w: Report from the UN World Commission on Environment and Development (WCED), 1987[w:] W. Sztumski, The idea of sustainable development and possibility of its Realization, Problemy Ekorozwoju 2006, vol. 1 No 2, s. 73; <http://ecodevelopment.pollub.pl/no2/h.pdf>

81. A. Szadziwska, Przejawy realizacji koncepcji rozwoju zrównoważonego w działalności przedsiębiorstw, Uniwersytet Gdański, s. 158; http://jmf.wzr.pl/pim/2010_4_4_12.pdf

82. A. Pabian, Sustainable personnel – pracownicy przedsiębiorstwa przyszłości, http://www.ipiss.com.pl/wpcontent/uploads/downloads/2013/12/pabian_a_zzl_5-2011.pdf, s. 9-10.

83. B. Mazur, Zrównoważone zarządzanie zasobami ludzkimi w teorii i praktyce, Economics and Management ,1/2014, p. 170.

84. Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu 2050, http://www.mg.gov.pl/files/upload/8383/MG_WIZJA.pdf

85. L. Zbiegień-Maciąg, Etyka w zarządzaniu, CiM, Warszawa 1997, s. 48 [w:] M. Smolarek, M. Sipa, Corporate Social Responsibility as a chance for social and economic sustainable development of small businesses, ZN WSH Zarządzanie 2015 (2), s. 51.

86. M. Żemigala, Społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa. Budowanie zdrowej, efektywnej organizacji, Wydawnictwo Wolters Kluwer, Kraków 2007, s. 99 [w:] M. Smolarek, M. Sipa, Corporate Social Responsibility as a chance for social and economic sustainable development of small businesses, ZN WSH Zarządzanie 2015 (2), s. 51.

87. M. Bernatt, Społeczna odpowiedzialność biznesu. Wymiar konstytucyjny i międzynarodowy, Wydawnictwo Naukowe WZ Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 30 [w:] M. Smolarek, M. Sipa, Corporate Social Responsibility

as a chance for social and economic sustainable development of small businesses, ZN WSH Zarządzanie 2015 (2), s. 52.

88. K. Kubik, Menedżer w przedsiębiorstwie przyszłości, Dom Organizatora, Toruń 2005, s. 23.

89. A. Pabian, Sustainable personnel – pracownicy przedsiębiorstwa przyszłości, http://www.ipiss.com.pl/wpcontent/uploads/downloads/2013/12/pabian_a_zzl_5-2011.pdf, s. 11.

90. M. Mowforth, I Munt, Tourism and Sustainability: New Tourism in The Third World, London 1998, ss.105-110.

91. M. Kazimierczak, Rola audytu w kształtowaniu społecznie odpowiedzialnych organizacji, „Ekonomia i Środowisko” 2010, nr 2 (38), s. 215-228 [w:] M. Smolarek, M. Sipa, Corporate Social Responsibility as a chance for social and economic sustainable development of small businesses, ZN WSH Zarządzanie 2015 (2), s. 52.

92. A. Chodyński, Sustainable business – przydatność koncepcji w sytuacji kryzysu, [w:] A. Chodyński (red.), Współczesne zagadnienia zarządzania. Przedsiębiorstwo – biznes – region, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2009, s. 221-230 [w:] M. Smolarek, M. Sipa, Corporate Social Responsibility as a chance for social and economic sustainable development of small businesses, ZN WSH Zarządzanie 2015(2),s.52.

93. G. Dobrzański, E. Szymańska, Przedsiębiorstwa zrównoważone w województwie podlaskim – ujęcie modelowe i praktyczne. <http://www.pte.pl/kongres/referaty/J.Kronenberg>, Partycypacja społeczna [w:] J. Kronenberg, T. Bergier (red.) Wyzwania zrównoważonego rozwoju w Polsce, Kraków 2010 s. 26.

94. O. Seroka-Stolka, Świadomość ekologiczna w przedsiębiorstwach sektora MŚP [w:] B. Kryk (red.) Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju, ss.407-410.

95. K. Kubik, Menedżer w przedsiębiorstwie przyszłości, Dom Organizatora, Toruń 2005, s. 9.

96. Wizja zrównoważonego rozwoju dla polskiego biznesu 2050, http://www.mg.gov.pl/files/upload/8383/MG_WIZJA.pdf, s. 25.

97. A. Pabian, Sustainable personnel – pracownicy przedsiębiorstwa przyszłości, http://www.ipiss.com.pl/wpcontent/uploads/downloads/2013/12/pabian_a_zzl_5-2011.pdf, s. 9-10.

98. D. Majewski, Zrównoważeni pracownicy i ich satysfakcja z pracy, http://kolegia.sgh.waw.pl/pl/KNoP/struktura/KRKL/kwartalnikEEiM/archiwum/Documents/24_Dominik_Majewski_2%2824%292012.pdf; s. 160-161.

99. B. Mazur, Sustainable Human Resource Management in theory and practice, Economics and Management, 1/2014, Białystok University of Technology, Białystok 2014, s. 164.

100. A. Pabian, Sustainable personnel – pracownicy przedsiębiorstwa przyszłości, http://www.ipiss.com.pl/wpcontent/uploads/downloads/2013/12/pabian_a_zzl_5-2011.pdf, s. 9-10.

101. E. Szczepanik, Przywództwo jako forma sprawnego zarządzania kapitałem ludzkim [w:] Wymiary przywództwa w organizacji XXI wieku, Praca zbiorowa pod red. Waldemara Bański, Wydawnictwo Naukowe Novum, Płock 2004, s. 24.

102. Uwarunkowania sukcesów kadry kierowniczej w gospodarce opartej na wiedzy, red. naukowa Teresa Kupczyk, Difin, Warszawa 2009, s. 141.

103. H. Bochniarz, Przewodnik po zarządzaniu różnorodnością, Warszawa 2013, ss.10-14.

104. Lech W. Zacher, Sustainable development – favorable and unfavorable factors, s. 310 [w:] Conditionings of the development of sustainable knowledge – based economy, Scientific Monograph edited by B. Poskrobko, Białystok School of Economics, Białystok 2011.